

Ο τύπος των θεμάτων

Ενδεικτικές εκφωνήσεις – Θεωρία για την απάντησή τους – Παραδείγματα

ΘΕΜΑ 3 (Μονάδες 20)

Το τρίτο θέμα σχετίζεται με το λογοτεχνικό κείμενο και αφορά τη γλώσσα/μορφή του κειμένου:

- Γλωσσικές επιλογές
- Λεξιλόγιο
- Έγκλιση
- Ρηματικό πρόσωπο
- Στίξη, εκφραστικά μέσα
- Ύφος
- Τόνο.

Ενδεικτικές εκφωνήσεις

- Η παράκληση της αφηγήτριας στο τέλος του αποσπάσματος του Κειμένου 2 γίνεται με αποτρεπτική υποτακτική («...»). Πώς ερμηνεύεις τη χρήση της και τι σκοπό εξυπηρετεί ως προς την ενίσχυση του νοηματικού αποτελέσματος και το ύφος του κειμένου;
- Στην τρίτη στροφή («...») του Κειμένου 2 κυριαρχεί η οριστική ενεστώτα και στο τέλος χρησιμοποιείται η υποτακτική. Τι νομίζεις ότι εξυπηρετεί η χρήση τους;
- Σε ποιο ρηματικό πρόσωπο και χρόνο ακούγεται η φωνή του ποιητικού υποκειμένου (Κείμενο 2); Πώς αυτές οι γλωσσικές επιλογές εξυπηρετούν το νόημα και το ύφος του ποιήματος;
- Ποιο ρηματικό πρόσωπο και ποια έγκλιση κυριαρχούν στο Κείμενο 2; Πώς αυτές οι γλωσσικές επιλογές του ποιητή εξυπηρετούν, κατά τη γνώμη σου, το νόημα και το ύφος του κειμένου;
- Στο Κείμενο 2 κυριαρχεί η χρήση του α' ενικού προσώπου, σε χρόνο ενεστώτα. Τι εξυπηρετεί η επιλογή αυτή ως προς το νόημα και το ύφος του κειμένου;
- Στο ποίημα κυριαρχεί το α' πληθυντικό πρόσωπο. Πώς εξυπηρετεί η χρήση του το νόημα και το ύφος του Κειμένου 2;

- Στο ποίημα (Κείμενο 2) κυριαρχεί η οριστική μέλλοντα. Πώς ερμηνεύεις τη χρήση της ως προς την ενίσχυση του νοηματικού αποτελέσματος;
- Στην τρίτη (3η) παράγραφο του Κειμένου 2 («...») οι ενέργειες των προσώπων παρουσιάζονται κάποιες φορές σε ασύνδετο σχήμα. Να εντοπίσεις ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα, να το καταγράψεις και να εξηγήσεις πώς επιδρά η συγκεκριμένη επιλογή του συγγραφέα στον τρόπο με τον οποίο κατανοείς τις ενέργειες αυτές.
- «...»: Να βρεις τέσσερις (4) λέξεις του Κειμένου 2 που ανήκουν στο προφορικό λεξιλόγιο. Πώς αυτές οι γλωσσικές επιλογές εξυπηρετούν το νόημα και το ύφος του κειμένου;
- Στον λόγο του αφηγητή υπάρχουν στοιχεία προφορικότητας. Να βρεις δύο (2) παραδείγματα προφορικού λόγου, να τα παρουσιάσεις και να εξηγήσεις πώς συνεισφέρουν στο νόημα και στο ύφος του Κειμένου 2.
- Στο Κείμενο 2 να βρεις και να καταγράψεις πέντε (5) λέξεις ή φράσεις της καθαρεύουσας και να εξηγήσεις πώς λειτουργούν στον λόγο.
- «...»: Τι εξυπηρετεί η μετάβαση στον ευθύ λόγο; Τι αποκαλύπτεται από αυτό το χωρίο για τη συναισθηματική κατάσταση της ηρωίδας στη συγκεκριμένη παράγραφο του Κειμένου 2;
- «...»: Στον ευθύ λόγο του παραπάνω αποσπάσματος του Κειμένου 2 χρησιμοποιείται οριστική έγκλιση και μικροπερίοδος λόγος. Τι νομίζεις ότι δηλώνεται με τις γλωσσικές αυτές επιλογές;
- Στη δεύτερη στροφή (Κείμενο 2) χρησιμοποιούνται διαδοχικές πλάγιες ερωτήσεις. Τι εξυπηρετεί η χρήση τους στο νόημα και στο ύφος του ποιήματος;
- Στην τελευταία παράγραφο του Κειμένου 2 («...») παρατηρείται μικροπερίοδος λόγος. Πώς λειτουργεί η συγκεκριμένη επιλογή ως προς το νόημα και το ύφος του κειμένου;
- Στην παρουσίαση των σχέσεων των προσώπων η συγγραφέας του Κειμένου 2 χρησιμοποιεί διάλογο. Σε τι νομίζεις ότι την εξυπηρετεί;
- «...»: Ποιο σχήμα λόγου χρησιμοποιεί ο ποιητής στους συγκεκριμένους στίχους (Κείμενο 2) και πώς αυτό επηρεάζει τον λόγο και το ύφος του ποιήματος;
- «...»: Στο συγκεκριμένο απόσπασμα του Κειμένου 2 να εντοπίσεις και να αναγνωρίσεις δύο σχήματα λόγου. Ακολούθως να γράψεις ποια είναι, κατά τη γνώμη σου, η λειτουργία τους για το νόημα και το ύφος του κειμένου.
- Να εντοπίσεις στη δεύτερη παράγραφο («...») του αποσπάσματος (Κείμενο 2) μία μεταφορά και να σχολιάσεις τη νοηματική της λειτουργία.
- Να εντοπίσεις στη δεύτερη στροφή (Κείμενο 2) μία εικόνα και να σχολιάσεις τη λειτουργία της ως προς το νόημα και το ύφος του ποιήματος.
- «...»: Ποιο εκφραστικό μέσο χρησιμοποιεί κατά κύριο λόγο η συγγραφέας του Κειμένου 2 στον λόγο του Φ. και πώς λειτουργεί σε συνδυασμό με τη χρήση του α' ενικού προσώπου ως προς την ενίσχυση του νοηματικού αποτελέσματος;
- Στο συγκεκριμένο κείμενο η εκτενής παρομοίωση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο (Κείμενο 2). Να την εντοπίσεις και να προσδιορίσεις τη νοηματική και αισθητική της λειτουργία.
- Να βρεις στις δύο πρώτες στροφές του ποιήματος (Κείμενο 2) μία εικόνα και μία παρομοίωση και να σχολιάσεις τη λειτουργία τους ως προς το νόημα του κειμένου.

- Να βρεις τα σχήματα επανάληψης που υπάρχουν στο Κείμενο 2 και να εξηγήσεις με ποιον τρόπο επηρεάζουν το νόημα του κειμένου.
- Στο απόσπασμα Α του Κειμένου 2 να ανιχνεύσεις δύο περιπτώσεις στις οποίες ο αφηγητής χρησιμοποιεί το ασύνδετο σχήμα. Τι αναδεικνύει το σχήμα αυτό ως προς το νόημα και το ύφος του αποσπάσματος;
- Να εντοπίσεις όλα τα επίθετα του ποιήματος (Κείμενο 2) και να σχολιάσεις τον λειτουργικό τους ρόλο ως προς το νόημα και ως προς το ύφος του κειμένου.
- Η διάρθρωση του Κειμένου 2 είναι αντιθετική. Να επιλέξεις δύο αντιθέσεις και να εξηγήσεις τη λειτουργία τους.
- Αφού εντοπίσεις τις αντιθέσεις που κυριαρχούν στο ποίημα (Κείμενο 2), να προσδιορίσεις πώς το εκφραστικό αυτό μέσο συμβάλλει στην κατανόηση του νοήματος και στον χρωματισμό του ύφους της συγκεκριμένης ποιητικής δημιουργίας.
- «...»: Στο παραπάνω χωρίο του Κειμένου 2 να εντοπίσεις: α) ένα ασύνδετο σχήμα και β) μία αντίθεση και να τα συσχετίσεις με τη συναισθηματική κατάσταση της ηρωίδας.
- Ο συγγραφέας του Κειμένου 2 στο συγκεκριμένο απόσπασμα αξιοποιεί τον διάλογο. Τι εξυπηρετεί η χρήση του συγκεκριμένου αφηγηματικού τρόπου από τον συγγραφέα; Πόσο ουσιαστική είναι, κατά τη γνώμη σου, η σχέση ανάμεσα στα πρόσωπα που συνομιλούν;
- Στη δεύτερη (2η) παράγραφο του Κειμένου 2 ο αφηγητής παρουσιάζει τις εντυπώσεις που του προκάλεσε η «...». Να εντοπίσεις μία (1) προσωποποίηση και μία (1) μεταφορά και να τις συσχετίσεις με τη συναισθηματική του κατάσταση.
- Ποιος εκφραστικός τρόπος κυριαρχεί στην τελευταία παράγραφο του Κειμένου 2 («...») και πώς λειτουργεί σε σχέση με το συναίσθημα του αφηγητή;
- Τι, κατά τη γνώμη σου, συμβολίζουν οι εικόνες... στο απόσπασμα (Κείμενο 2); Ποιος ο λειτουργικός τους ρόλος ως προς το νόημα και ως προς το ύφος του κειμένου;
- Η λέξη «...» στο ποίημα (Κείμενο 2) ανάγεται σε σύμβολο. Ποια, κατά τη γνώμη σου, η νοηματική και υφολογική δύναμη του συμβόλου αυτού;
- Στο ποίημα (Κείμενο 2) κυριαρχούν οι ακουστικές εικόνες. Πώς ακριβώς λειτουργεί και τι προσδίδει το εκφραστικό αυτό μέσο στο νόημα και στο ύφος του ποιήματος;

Θεωρία και παραδείγματα για την απάντησή του

ΤΑ ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

- Γενικά το **α' ενικό πρόσωπο (εγώ)** συνδυάζεται με ομοδιηγητικό/δραματοποιημένο αφηγητή και προσδίδει στην αφήγηση εγκυρότητα και πειστικότητα, καθώς ο λόγος αποκτά το κύρος του αυτόπτη μάρτυρα. Προσδίδει, ακόμα, αμεσότητα και οικειότητα, αλλά και υποκειμενικότητα, καθώς το υποκείμενο εκφράζει προσωπική άποψη και εμπειρία. Αποτελεί εκφραστικό μέσο τόσο του χαμηλόφωνου εξομολογητικού τόνου όσο και του εξηρμένου λυρικού τόνου. Δημιουργεί την εντύπωση ότι απευθύνεται προσωπικά στον αναγνώστη και τον βοηθά να κατανοήσει και να συμμεριστεί τον ήρωα, με αποτέλεσμα να ενισχύεται το νοηματικό αποτέλεσμα.

Όταν, συνήθως, με α' ενικό πρόσωπο και ενεστώτα χρόνο οι ήρωες εκφράζουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, χωρίς να παρεμβαίνει ο αφηγητής, τότε έχουμε εσωτερικό μονόλογο.

- Με το **α' πληθυντικό πρόσωπο (εμείς)** δηλώνεται ότι το υποκείμενο εντάσσει τον εαυτό του σε ένα συλλογικό υποκείμενο, το «εμείς», του οποίου αισθάνεται μέλος. Με το α' πληθυντικό εκφράζεται όχι πια προσωπική, αλλά συλλογική άποψη και εμπειρία. Σε πολλά κείμενα, μάλιστα, το «εμείς» αποκτά πανανθρώπινο χαρακτήρα και σημαίνει «εμείς οι άνθρωποι». Η χρήση του α' πληθυντικού δημιουργεί, επίσης, οικειότητα, διότι δέκτης και πομπός είναι μαζί, βρίσκονται από την ίδια μεριά.
- Το **β' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού αριθμού (εσύ-εσείς)** δημιουργεί αποστροφή προς πρόσωπο ή προς τον αναγνώστη ή προς εαυτόν (οπότε ισοδυναμεί με εσωτερικό μονόλογο). Η αποστροφή είναι μισός διάλογος. Δραματοποιεί και άρα ζωντανεύει την αφήγηση, γιατί εισάγει δεύτερο πρόσωπο στην αφήγηση, οπότε δημιουργείται θεατρική σκηνή με δύο πρόσωπα από τα οποία το ένα απευθύνει τον λόγο στο άλλο. Επιπλέον, επειδή στην αποστροφή διαπλέκεται με το δεύτερο πρόσωπο και το πρώτο («εγώ»), εκφράζεται με αμεσότητα ο εσωτερικός άνθρωπος: σκέψεις, συναισθήματα, επιθυμίες, διαθέσεις, στόχοι κτλ.

Το λεγόμενο **νόθο δεύτερο πρόσωπο** δεν είναι στην ουσία δεύτερο πρόσωπο, αλλά ισοδυναμεί με πρώτο ή τρίτο και χρησιμοποιείται όταν ο ομιλητής θέλει να αποφύγει να εκφραστεί με τα άλλα δύο πρόσωπα. Στον λόγο λειτουργεί όπως η αποστροφή και επιπλέον, επειδή αποτελεί και στοιχείο του προφορικού λόγου, ζωντανεύει περισσότερο την αφήγηση. Λόγου χάριν: *Και τι να κάνεις; Και τι να πεις;*, που ισοδυναμούν με: *Και τι να κάνω; Και τι να πω;* ή *Και τι να κάνει κανείς; Και τι να πει κανείς;*

Παράδειγμα: «Ανοιχτή η αυλαία προτού αρχίσει η παράσταση και το σκηνικό σου θύμιζε στιγμές στιγμές έναν μισόπικρο Καραγκιόζη...» (αντί *μου θύμιζε*) (Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, *Σκαριμπικό αλλιώς*).

- Με το **γ' πρόσωπο** ο λόγος αποκτά αντικειμενικότητα και συναισθηματική αποστασιοποίηση.

Παράδειγμα

Ερώτηση

Με ποιους αφηγηματικούς τρόπους αφηγείται τα γεγονότα ο αφηγητής; Πώς λειτουργούν τα γραμματικά πρόσωπα που εναλλάσσονται στην αφήγηση στο παρακάτω απόσπασμα;

Από χτες ο καιρός είναι στη βροχή, μα δε λείπει να βρέξει. Συννεφιάζει, βγαίνει ο ήλιος, ξανασυννεφιάζει, αυτό γίνεται. Λίγες ψιχάλες παν να πέσουν, όμως μένουν στον αέρα αναδίνοντας το άρωμα της ένωσής τους με τη γη που ακόμα δεν έγινε. Τα δέντρα, αναποφάσιστα, λυγίζουν πότε από δω και πότε από κει, οι ρίζες και οι κορμοί ζητάν νερό, τα φύλλα θέλουν ήλιο [...]. Βροντάει. Μια αστραπή. Κλείνουμε τα μάτια γιατί τη μεγάλη λάμψη δεν την αντέχουμε. Κρυώνουμε λίγο, μόλις, κι αυτό το κρύο είναι πιο δυνατό απ' τα χιόνια του χειμώνα. Βουβοί κοιτάζουμε έξω από το τζάμι [...]

Θα ήθελα να τρέξω έξω, να χαρώ. Μα θα βρεχόμουν. Κάθουμαι μαζεμένη στον καναπέ, σα

γάτα, δίκως σκέψη ακούω τη βροχή. Κάτι μαζεύεται μέσα μου που δεν ξέρω που με γεμίζει χαρά και αγωνία. Ξαλαφρώνω μόνο όταν τραγουδάω, όταν γράφω λίγες λέξεις σ' άσπρο χαρτί [...].

– Πάρε ένα βιβλίο, ένα κέντημα, λέει η μητέρα. Δε μ' αρέσει να σε βλέπω με σταυρωμένα χέρια.

– Δεν μπορώ.

– Τι θα πει δεν μπορείς;

– Θα πει πως δεν μπορώ. [...]

Βγαίνω τρέχοντας από το δωμάτιο, πάω να κλάψω. Η βροχή πέφτει απάνω μου άφθονη [...].

– Κατερίνα, τρελάθηκες;

Είναι η Μαρία. Βγαίνει από το σπίτι με την κουκούλα της κι έρχεται και με τραβάει από το χέρι...

(Μαργαρίτα Λυμπεράκη, *Τα ψάθινα καπέλα*)

Απάντηση

Για να αφηγηθεί τα γεγονότα, ο αφηγητής χρησιμοποιεί πρωτοπρόσωπη αφήγηση: «Θα ήθελα να τρέξω έξω, να χαρώ». Το α' ενικό πρόσωπο εναλλάσσεται με το α' πληθυντικό: «Κλείνουμε τα μάτια», «Κρυώνουμε». Με το α' ενικό ο αφηγητής εκφράζει προσωπικές σκέψεις, ενέργειες και βιώματα, ενώ με το α' πληθυντικό συλλογικές ενέργειες και βιώματα, δηλαδή πώς αντιδρούν στη βροχή από κοινού η Κατερίνα, που αφηγείται, και οι αδελφές της.

Στους διαλόγους χρησιμοποιεί β' πρόσωπο σε εναλλαγή με το α': «δεν μπορείς;», «τρελάθηκες;», ενώ το γ' ενικό και το γ' πληθυντικό χρησιμοποιούνται για την περιγραφή της φύσης και των φυσικών φαινομένων και προσδίδουν αντικειμενικότητα στην αφήγηση: «Συννεφιάζει, βγαίνει ο ήλιος», «Τα δέντρα ... λυγίζουν».

Το α' ενικό πρόσωπο εκφράζει τον ομοδιηγητικό/δραματοποιημένο αφηγητή.

Αφηγητής είναι η Κατερίνα: «— Κατερίνα, τρελάθηκες; Είναι η Μαρία ... και με τραβάει από το χέρι». Είναι πρόσωπο της ιστορίας και αφηγείται τη ζωή τη δική της και των αδελφών της τα καλοκαίρια στην Κηφισιά.

Οι αφηγηματικοί τρόποι με τους οποίους οργανώνει την αφήγηση ο αφηγητής είναι αφήγηση σε α' πρόσωπο και διάλογος, δηλαδή μίμηση. Με την αφήγηση σε α' πρόσωπο ο λόγος αποκτά αμεσότητα, πειστικότητα και αληθοφάνεια, καθώς ο αφηγητής είναι πρόσωπο της ιστορίας και ξέρει τα γεγονότα «από πρώτο χέρι», ενώ ο διάλογος ζωντανεύει την αφήγηση, καθώς τα γεγονότα σε ευθύ λόγο και ενεστώτα χρόνο εκτυλίσσονται μπροστά στα μάτια του αναγνώστη.

ΟΙ ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ

Από τις εγκλίσεις του ρήματος η **οριστική** δηλώνει το πραγματικό και το βέβαιο, η **υποτακτική** το προσδοκώμενο, το επιθυμητό και το ενδεχόμενο, ενώ η **προστακτική** προσαγή ή παραίνεση. Υποτακτική και προστακτική προσδίδουν στον λόγο παραινετικό και διδακτικό χαρακτήρα.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΣΤΗΝ ΟΡΙΣΤΙΚΗ

Οι χρόνοι του ρήματος	Χρόνος/Χρονική βαθμίδα	Τρόπος/Ποιόν ενέργειας
Ενεστώτας	παρόν	διάρκεια ή επανάληψη
Παρατατικός	παρελθόν	διάρκεια ή επανάληψη
Αόριστος	παρελθόν	στιγμιαία/συνοπτικά
Παρακείμενος	παρόν	συντελεσμένα
Μέλλοντας εξακολουθητικός	μέλλον	διάρκεια ή επανάληψη
Μέλλοντας συνοπτικός	μέλλον	στιγμιαία/συνοπτικά
Μέλλοντας συντελεσμένος	μέλλον	συντελεσμένα
Υπερσυντέλικος	παρελθόν	συντελεσμένα

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Μορφή: Γλώσσα και ύφος

Στη μορφή ενός κειμένου περιλαμβάνονται η **γλώσσα** (δημοτική, καθαρεύουσα κτλ.) και το **ύφος**.

Η γλώσσα

- **Η καθαρεύουσα:** Η καθαρεύουσα γλώσσα, αλλά και η λόγια και η αρχαία προσδίδουν στον λόγο επισημότητα, καθώς αποπνέουν το κύρος και τη μεγαλοπρέπεια του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Προσδίδουν, όμως, και συναισθηματική ψυχρότητα, επειδή τις γλώσσες αυτές δεν τις μιλήσαμε στην καθημερινή μας ζωή και δεν τις συνδέσαμε με τα βιώματά μας.
- **Η δημοτική:** Η δημοτική γλώσσα προσδίδει στον λόγο τα χαρακτηριστικά της: απλότητα, αμεσότητα, φυσικότητα, οικειότητα και συναισθηματική θέρμη, καθώς η δημοτική είναι η γλώσσα της καθημερινής ομιλίας και με αυτήν αναγνωρίζουμε και εκφράζουμε τα συναισθήματά μας.

Ύφος και εκφραστικά μέσα

Το ύφος

Η λέξη «ύφος» είναι ομόρριζη με το ρήμα «υφαίνω» και σημαίνει τον ιδιαίτερο τρόπο υφής, δηλαδή πλοκής των λέξεων στον λόγο. Το ύφος οποιουδήποτε ομιλητή καθορίζεται από τον ξεχωριστό τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί τη γλώσσα για να μεταδώσει με αποτελεσματι-

κότερο τρόπο το μήνυμά του ανάλογα με την περίπτωση επικοινωνίας. Στον προφορικό λόγο το ύφος είναι ευδιάκριτο, καθώς συνοδεύεται από τον τόνο της φωνής, τους μορφασμούς έκφρασης, τη στάση του σώματος. Στον γραπτό λόγο τα πράγματα είναι δυσκολότερα, διότι περιοριζόμαστε στα γλωσσικά στοιχεία. Τα γλωσσικά στοιχεία που διερευνούμε ονομάζονται εκφραστικά μέσα.

Τα εκφραστικά μέσα

Τα εκφραστικά μέσα περιλαμβάνουν:

- Το είδος του λεξιλογίου (απλό, επίσημο, λαϊκό λεξιλόγιο, καθαρεύουσα, δημοτική, αργκό, ιδιωματικές λέξεις ή φράσεις, υποκοριστικά ή μεγεθυντικά, ξένες λέξεις).
- Τα μέρη του λόγου που χρησιμοποιούνται (ουσιαστικά, επίθετα, αντωνυμίες, ρήματα, επιφωνήματα κτλ.).
- Τα ρηματικά πρόσωπα (α΄, β΄, γ΄ πρόσωπο), τον χρόνο και την έγκλιση του ρήματος.
- Την ενεργητική ή την παθητική σύνταξη.
- Τη στίξη (θαυμαστικό, παρένθεση, παύλα, τελεία κτλ.).
- Το είδος των προτάσεων (ελλειπτικές προτάσεις, σύνθετες, επαυξημένες, ερωτηματικές, επιφωνηματικές, καταφατικές ή αρνητικές).
- Την παράταξη ή την υπόταξη των προτάσεων.
- Τον μακροπερίοδο ή τον μικροπερίοδο λόγο.
- Τον ευθύ ή τον πλάγιο λόγο.
- Τις εικόνες (οπτικές, ακουστικές, οσφρητικές, γευστικές, απτικές).
- Τα σχήματα λόγου (παρομοιώσεις, μεταφορές, αντιθέσεις κτλ.).

Χαρακτηρισμός του ύφους

Ανάλογα με τα εκφραστικά μέσα, το ύφος ενός λογοτεχνικού έργου μπορεί να χαρακτηριστεί ως εξής:

- **Απλό ύφος:** Εκφράζει με φυσικότητα, ειλικρίνεια και αυθορμητισμό σκέψεις και συναισθήματα. Απλό λεξιλόγιο με εκφράσεις της καθημερινής ομιλίας. Σύνταξη απλή και μικροπερίοδος λόγος, φειδωλός σε σχήματα λόγου.

Το απλό ύφος μπορεί ακόμα να χαρακτηρίζεται και ως **φυσικό, άμεσο, οικείο ή επιμελημένο**. Και αρνητικά ως **απλοϊκό, μονότονο**.

- **Λιτό και πυκνό ύφος:** Λόγος λιτός και πυκνός που στοχεύει στη μετάδοση της πληροφορίας με τα ελάχιστα εκφραστικά μέσα. Χρησιμοποιεί κυρίως το ουσιαστικό και το ρήμα και από τα άλλα μέρη του λόγου τα απολύτως απαραίτητα αποφεύγοντας τα γλωσσικά στολίδια και τις ωραιοποιημένες εκφράσεις. Προτιμώνται σύντομες κύριες προτάσεις, παρατακτική σύνδεση και κυριολεκτική λειτουργία της γλώσσας.

Όταν χρησιμοποιείται σε καίρια σημεία της αφήγησης, δημιουργεί λεκτική αποδραματοποίηση με αποτέλεσμα: α. αυτά που συνάγονται να είναι περισσότερα από αυτά που λέγονται και β. να απογυμνώνονται τα γεγονότα από γλωσσικά στολίδια, να προβάλλεται η τραγική τους ουσία, και η συγκίνηση να προκύπτει από τα ίδια τα πράγματα και όχι από μεγαλόστομους λυρισμούς.

- **Υψηλό ύφος:** Διακρίνεται για τη μεγαλοπρέπειά του. Υψηλές ιδέες και πράξεις αρετής ανθρώπων ανώτερου ήθους εκφράζονται με ανάλογο υψηλό λεκτικό. Το λεξιλόγιο είναι επιμελημένο, πλούσιο σε εκφραστικά μέσα και ο λόγος λυρικός, μακροπερίοδος ή μικροπερίοδος. Όταν με ρητορικό στόμφο και βαρύγδουπες εκφράσεις εκφράζονται νοήματα απλοϊκά, το ύφος είναι **πομπώδες ή στομφώδες**.
- **Λυρικό ύφος:** Λόγος φορτωμένος στολίδια και συναισθήματα. Λεπτές ψυχικές καταστάσεις και συγκινήσεις εκφράζονται με περίτεχνο λόγο όπου κυριαρχεί η μεταφορική λειτουργία, η αμφισημία και η πολυσημία του λόγου. Κύριο στοιχείο του λυρισμού είναι η μουσικότητα που προκύπτει από την «ηχητική εικόνα» των λέξεων, τις πολυσύλλαβες σύνθετες λέξεις –ιδιαίτερα, επίθετα–, τις ποικίλες επαναλήψεις, τους συνδυασμούς των ήχων, το μέτρο, την ομοιοκαταληξία.
- **Γλαφυρό ύφος, παραστατικό και ζωντανό:** Χρησιμοποιούνται όλα τα εκφραστικά μέσα που δίνουν ζωντάνια και παραστατικότητα στον λόγο: σχήματα λόγου, ευθύς λόγος, διάλογος, ενεστώτας χρόνος, ευθείες ερωτήσεις, περιγραφές και ζωντανές εικόνες.
- **Εξομολογητικό ύφος:** Συνδυάζεται με πρωτοπρόσωπη αφήγηση, χαμηλόφωνο τόνο και αναδρομές στο παρελθόν. Εκφράζει προσωπικές τραυματικές εμπειρίες και έχει κύρια αρετή την ειλικρίνεια.
- **Διδακτικό ύφος:** Ο λόγος περιέχει οδηγίες, συμβουλές και παραινήσεις και εκφράζεται με β' πρόσωπο και έγκλιση υποτακτική ή προστακτική.
- **Ειρωνικό, χιουμοριστικό ύφος:** Με κύριο στοιχείο την ειρωνεία εκφράζεται η αντίθεση του προσώπου που μιλάει σε πρόσωπα και γεγονότα. Όταν περιορίζεται στο σκώμμα, χαρακτηρίζεται **σκωπτικό**, ενώ, όταν τα σχόλια είναι επικριτικά, χαρακτηρίζεται **δηκτικό**.
- **Σοβαρό και σεμνό ύφος:** Με ακρίβεια και σαφήνεια, χωρίς εκφραστικές υπερβολές και τάσεις επίδειξης εκφράζονται σκέψεις.
- **Σκοτεινό και δυσνόητο ύφος:** Χαρακτηρίζεται από νοηματική σκοτεινότητα και ασάφεια.

Ο τόνος

Όταν χαρακτηρίζουμε το ύφος, είναι σημαντικό να αναφερόμαστε στον **τόνο της φωνής**, που εκφράζει τα συναισθήματα, και στην **ψυχική διάθεση** αυτού που μιλάει. Η ψυχική διάθεση, ανάλογα με τον τόνο και τα συναισθήματα που δημιουργεί, μπορεί να είναι εύθυμη, μελαγχολική, ειρωνική, σαρκαστική, αισιόδοξη, ενθουσιώδης, απαισιόδοξη, χαρούμενη κ.ά.

Με τον όρο «τόνος» εννοούμε τον βαθμό της έντασης και τη χροιά της φωνής που ακούγεται στον λόγο. Ο ιδιαίτερος χρωματισμός της φωνής υποδηλώνει τα συναισθήματα και τη στάση που τηρεί ο αφηγητής/συγγραφέας απέναντι στα πρόσωπα και στα γεγονότα και σχετίζεται άμεσα με την ψυχική διάθεση. Με τον τόνο της φωνής αποκαλύπτεται η στάση του υποκειμένου που μιλάει, ακόμη κι αν επιθυμεί να την αποκρύψει. Ο τόνος ανάλογα με τα εκφραστικά μέσα μπορεί να είναι:

- **Εξηρμένος λυρικός**

π.χ. *Χαίρε, ω χაίρε, Ελευθεριά!*

(Διονύσιος Σολωμός, *Ύμνος εις την Ελευθερία*)

- **Χαμηλόφωνος εξομολογητικός, απολογητικός**

π.χ. Το γήραςμα του σώματος και της μορφής μου
είναι πληγή από φρικτό μαχαίρι.

(Κωνσταντίνος Καβάφης, *Μελαγχολία του Ιάσονος...*)

- **Ειρωνικός, χιουμοριστικός**

π.χ. Α! κύριε, κύριε Μαλακάση
ποιος θα βρεθεί να μας δικάσει,
μικρόν εμέ κι εσάς μεγάλο,
ίδια τον ένα και τον άλλο;
Τους τρόπους, το παράστημά σας,
το θελκτικό μειδίαμά σας,
το *monocle* που σας βοηθάει
να βλέπετε μόνο στο πλάι
και μόνο αυτούς να χαιρετάτε
όσοι μοιάζουν αριστοκράται,
την περιποιημένη φάτσα
την υπερποπτική γκριμάτσα...

(Κώστας Καρυωτάκης, *Μικρή ασυμφωνία εις Α Μείζον*)

- **Διδακτικός, συμβουλευτικός, παραινετικός**

π.χ. Σα βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη,
να εύχεσαι να 'ναι μακρύς ο δρόμος...

(Κωνσταντίνος Καβάφης, *Ιθάκη*)

Παράδειγμα

Ερώτηση

Στα παρακάτω αποσπάσματα να χαρακτηρίσεις το ύφος, αξιολογώντας τα εκφραστικά μέσα.

- α. Συνάντησα προχτές στο δρόμο έναν παλιό συμμαθητή μου, φαλακρό πια και σχεδόν γερασμένο που μου έκανε φριχτά παράπονα, ότι δήθεν τον βλέπω στο δρόμο και δεν τον χαιρετάω. Τον άκουσα για αρκετή ώρα σιωπηλός και μετά βιάστηκα να αναγνωρίσω την ενοχή μου, για να τον ξεφορτωθώ μια ώρα αρχύτερα. Σαν χωρίσαμε, άθελά μου πήρα να ανασκαλεύω τα περασμένα. Το αίμα μου φούντωσε. Αυτό το τέρας, που είχε το θράσος να μου κάνει και παράπονα, ήταν ένας από τους μεγαλύτερους διώκτες και βασανιστές μου στο σχολείο. Κυρίως αυτός διαλαλούσε τα απειράριθμα παρατσούκλια μου, παριστάνοντας μάλιστα, όσο μπορούσε πιο γελοία, και τον τρόπο που μιλούσα. Η αλήθεια είναι ότι νέα παρατσούκλια δεν μου έβγαζε, γιατί δεν ήταν σε θέση, έδειχνε όμως ιδιαίτερο ζήλο για τη διάδοση των ήδη γνωστών. Αυτός επίσης ο ουρακοτάγκος ήταν που μετέφερνε τα παρατσούκλια του σχολείου στη γειτονιά μου και το αντίστροφο, κι αυτός πάλι με την παρέα του μου τα φώναζαν ακόμα και μέσα στο δρόμο,

όταν πήγαίνα βόλτα με τους γονείς μου. Νομίζει το χαϊβάνι πως δεν το θυμάμαι πια ή ότι έχω ψυχή επιπόλαια σαν τη δικιά του;

(Γιώργος Ιωάννου, *Τα παρατσούκλια*)

- β. [Ο ήρωας προσπαθεί να πείσει για την αλήθεια των λεγομένων του με τριπλό όρκο. Στη συνέχεια οραματίζεται και περιγράφει τη Μέλλουσα Κρίση, οπότε πιστεύει ότι θα συναντήσει τη νεκρή αγαπημένη του.]

Πιστέψετε π' ό,τι θα πω είν' ακριβή αλήθεια,
μα τες πολλές λαβωματιές που μόφαγαν τα στήθια,
μα τους συντρόφους νόπεσαν στην Κρήτη πολεμώντας,
μα την ψυχή που μ' έκαψε τον κόσμο απαρατώντας.
(Λάλησε, Σάλπιγγα! Κι εγώ το σάβανο τινάζω,
και σχίζω δρόμο και τσ' ακνούς αναστημένους κράζω:
«Μην είδετε την ομορφιά που την Κοιλιάδα αγιάζει;
Πέστε, να ιδείτε το καλό εσείς κι ό,τι σας μοιάζει.
Καπνός δε μένει από τη γη· νιος ουρανός εγίνη
Σαν πρώτα εγώ την αγαπώ και θα κριθώ μ' αυτήνη. [...]»)

(Διονύσιος Σολωμός, *Ο Κρητικός*)

- γ. Ξαφνικά μια βίαιη ταραχή έσεισε τον ακίνητον αέρα, συντάραξε το τελματωμένο φεγγαρόφωτο, ως το βυθό. Ένα βουερό κύμα από ήχο κυλιόταν κι ερχόταν από μακριά. Βιαστικό κατρακυλούσε κι ολοένα φούσκωνε και δυνάμωνε κατά δω, πίσω από τα γονατισμένα βουνά. Όλα τα πάντα τέντωσαν την προσοχή τους ως την οδύνη. Ήταν μια έντρομη ελπίδα του «τι θα γίνει τώρα», του «κάτι θα γίνει τώρα», «κάτι θα τολμήσει να γίνει». Ένα ρίγος πέρασε πάνω από τις σιδερένιες ράγες και τότες όρμησε πίσω από το γύψινο χαμοβούνι το τρένο.

(Στρατής Μυριβήλης, *Τοπίο*)

- δ. Δεν ξαναφάνηκε η μαυροφορεμένη εκείνη γυναίκα, που ερχόταν στο κατώφλι μας κάθε χρονιά, την εποχή που γίνονται τα μούρα, ζητώντας με ευγένεια να της δώσουμε λίγο νερό από το πηγάδι της αυλής [...].

(Γιώργος Ιωάννου, *Στου Κεμάλ το σπίτι*)

Απάντηση

- α. Το ύφος είναι **επιμελημένα απλό, ειλικρινές και οικείο**, ενώ ο τόνος αλλού είναι χαμηλόφωνος και συγκρατημένος και αλλού υψηλόφωνος και οξύς. Η ψυχική διάθεση κυμαίνεται από το παράπονο ως την οργή. Το λεξιλόγιο είναι απλό, με εκφράσεις της καθημερινής ομιλίας («προχτές», «στο δρόμο», «γερασμένο», «άκουσα», «βιάστηκα», «χαϊβάνι»), αλλά και πιο επίσημες λέξεις και φράσεις («αναγνωρίσω την ενοχή μου», «διώκτες», «απειράριθμα», «ιδιαίτερο ζήλο», «διάδοση», «και το αντίστροφο»). Στον λόγο κυριαρχούν το ουσιαστικό και το ρήμα, και τα άλλα μέρη του λόγου χρησιμοποιούνται όταν είναι απαραίτητα. Υπάρχει μια ισορροπία ανάμεσα στην κυριολεξία («Συνάντησα προχτές στο δρόμο»), με την οποία δηλώνονται με σαφήνεια τα πράγματα, και στη μεταφορά («να τον ξεφορτωθώ», «Το αίμα μου φού-

ντωσε», «διώκτες», «ουρακοτάγκος»), με την οποία εκφράζεται η συναισθηματική έξαρση, η οργή και ο θυμός. Έτσι, ο τόνος ισορροπεί και παραμένει συγκρατημένος. Η αφήγηση γίνεται σε α' πρόσωπο («Συνάντησα», «Το αίμα μου»), κατάλληλο για να εκφραστεί με αμεσότητα η εξομολόγηση του αφηγητή, ο οποίος εξομολογείται προσωπικές τραυματικές εμπειρίες από την παιδική του ηλικία. Η αμεσότητα της εξομολόγησης και η ελικρίνεια του αφηγητή («Η αλήθεια είναι...») βοηθούν στην προσέγγιση του αναγνώστη, ώστε να νιώσει κι αυτός τον καημό, το παράπονο και την οργή του αφηγητή.

- Β.** Το ύφος είναι **υψηλό με εξηρμένο λυρικό τόνο** και διάθεση ενθουσιαστική. Το ποιητικό υποκείμενο αναφέρεται σε υψηλές ιδέες, όπως είναι η θρησκεία, η Δευτέρα Παρουσία, η Μέλλουσα Κρίση, οι ψυχές των αναστημένων νεκρών («Λάλησε, Σάλπιγγα ... αυτήνη»), ο αιώνιος έρωτας («Σαν πρώτα εγώ την αγαπώ»), ο ηρωισμός («μα τες πολλές λαβωματιές...»), η πατρίδα («μα τους συντρόφους πόπεσαν...»). Οι ιδέες αυτές εκφράζονται με τόνο υψηλό και λόγο λυρικό που έχει κύρια χαρακτηριστικά τη μουσικότητα και τα πλούσια εκφραστικά μέσα. Η μουσικότητα διασφαλίζεται από τον ισαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο, τη ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία, την επαναφορά «μα... μα... μα...» και την ηχητική αξία των λέξεων. Η συναισθηματική ένταση και ανάταση του ποιητικού υποκειμένου, που αφορά τις παραπάνω μεγάλες αξίες, εκφράζεται με τις μεταφορές «μόφαγαν», «μ' έκαψε», «σχιζώ δρόμο», την περίφραση «την ομορφιά που την Κοιλιάδα αγιάζει», τη μετωνυμία «ομορφιά» (αντί *όμορφη*) και το σχήμα κατεξοχήν «Σάλπιγγα».
- Υ.** Το ύφος είναι **λυρικό**. Το απόσπασμα αυτό αποτελεί μια λυρική περιγραφή, διότι ο συγγραφέας δεν περιορίζεται στη λεπτομερειακή απεικόνιση της φύσης και των γεγονότων, αλλά με τον πλούτο των εκφραστικών μέσων καταφέρνει να μεταδώσει την ψυχική του κατάσταση, τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. Ο λόγος έχει μουσικότητα, είναι πλούσιος σε εκφραστικά μέσα και ιδιαίτερα φροντισμένος, ώστε να δημιουργεί εικόνες οπτικές («τελματωμένο φεγγαρόφωτο», «γονατισμένα βουνά», «σιδερένιες ράγες»), απτικές («βίαιη ταραχή», «έσεισε τον ακίνητον αέρα») και ζωντανές ηχητικές («βουερό κύμα από ήχο κυλιόταν», «κι ολοένα φούσκωνε»), που μεταδίδουν τα συναισθήματα του αφηγητή. Οι ίδιες οι λέξεις δηλώνουν τα συναισθήματα: «Ξαφνικά μια βίαιη ταραχή» (έκπληξη, ανησυχία, ταραχή), «κατρακυλούσε ... φούσκωνε και δυνάμωνε» (ένταση της ανησυχίας, φόβος, απειλή), «οδύνη» (οδύνη), «έντρομη ελπίδα» (προσμονή ανάμεικτη με τρόπο). Ο συγγραφέας επιλέγει τις λέξεις με κριτήριο όχι μόνο τη σημασία τους, αλλά και την ηχητική τους ποιότητα, τη μουσικότητα, η οποία κατά κανόνα είναι εντυπωσιακή. Εκτός από τα ουσιαστικά και τα ρήματα ιδιαίτερη θέση έχουν τα επίθετα, απλά («βίαιη», «βουερό», «βιαστικό») και σύνθετα («ακίνητον»), τα επιρρήματα («Ξαφνικά», «μακριά», «ολοένα», «δω», «πίσω», «τώρα»), οι σύνθετες και πολυσύλλαβες λέξεις («συντάραξε», «τελματωμένο φεγγαρόφωτο», «κατρακυλούσε», «γονατισμένα», «χαμοβούνη»).

Από τα σχήματα λόγου κυριαρχούν οι μεταφορές: «τελματωμένο φεγγαρόφωτο», «Ένα βουερό κύμα από ήχο κυλιόταν κι ερχόταν», «κατρακυλούσε», «γονατισμένα βουνά», «Ένα ρίγος πέρασε πάνω από τις σιδερένιες ράγες». Το οξύμωρο «έντρομη ελπίδα» διαγράφει τα αντιφατικά συναισθήματα της ελπίδας και του τρόμου που εμπνέει στον αφηγητή το βου-

ντό. Ο ευθύς λόγος («τι θα γίνει τώρα», «κάτι θα γίνει τώρα», «κάτι θα τολμήσει να γίνει») μεταφέρει αυτούσιες τις σκέψεις του αφηγητή και την κλιμάκωση του συναισθήματος και ενισχύει την αμεσότητα του λόγου. Με τα πλούσια εκφραστικά μέσα ο αναγνώστης προσεγγίζει με αμεσότητα τον εσώτερο κόσμο του αφηγητή/συγγραφέα και γίνεται κοινωνός της συναισθηματικής του έντασης.

- δ. Το ύφος είναι **λιτό και πυκνό**. Με ακρίβεια και συντομία ο συγγραφέας δίνει πολλές πληροφορίες για το έργο. Το πρόσωπο: «μαυροφορεμένη γυναίκα». Τα χαρακτηριστικά του: «μαυροφορεμένη», «με ευγένεια». Τον χώρο: «στο κατώφλι μας». Τον χρόνο: «κάθε χρονιά, την εποχή που γίνονται τα μούρα». Το λεξιλόγιο είναι απλό και καθημερινό: «γυναίκα», «κατώφλι», «μούρα», «νερό», «πηγάδι». Βάση του το ουσιαστικό και το ρήμα. Υπάρχουν πολλοί προσδιορισμοί, απαραίτητοι όμως για την ακρίβεια της έκφρασης και της πληροφωρίας: «μαυροφορεμένη», «στο κατώφλι», «με ευγένεια», «από το πηγάδι». Τα σχήματα λόγου απουσιάζουν και η χρήση της γλώσσας είναι κυριολεκτική.

Τα μέρη του λόγου: Απαραίτητα για τη μετάδοση μιας πληροφορίας

Για τη μετάδοση μιας πληροφορίας είναι απαραίτητα το ρήμα και το ουσιαστικό.

Το ρήμα

Το ρήμα από μόνο του αποτελεί πρόταση και μπορεί να δώσει πολλές πληροφορίες. Έχει χρόνο, φωνή, διάθεση, έγκλιση, αριθμό, πρόσωπο και ποιόν ενέργειας, με τα οποία δηλώνεται πώς παρουσιάζεται η ενέργεια ή η κατάσταση του υποκειμένου· για παράδειγμα, «γράφουμε»: αυτή η μονολεκτική πρόταση δηλώνει ότι ένα συλλογικό υποκείμενο, εμείς (α' πληθυντικό), ενεργεί, δηλαδή γράφει (ενεργητική φωνή και διάθεση), με βεβαιότητα (οριστική) και διάρκεια στο παρόν (ενεστώτας: παρόν και διάρκεια). Η απουσία ρήματος αφήνει μετέωρο τον λόγο.

Το ουσιαστικό

Το ουσιαστικό συμπληρώνει το ρήμα είτε ως υποκείμενο είτε ως αντικείμενο είτε ως προσδιορισμός. Τα ουσιαστικά δηλώνουν πρόσωπα, ζώα, πράγματα, τόπους, ενέργεια, κατάσταση, ιδιότητα. Με τα ουσιαστικά ο λόγος αποκτά πυκνότητα και, ιδιαίτερα όταν απουσιάζουν τα ρήματα (αρρηματικός λόγος), ασάφεια, που στην ποίηση εξυπηρετεί την αμφισημία και την πολυσημία του λόγου.

π.χ. *Ο έρωτας,*

όνομα ουσιαστικόν,

πολύ ουσιαστικόν,

ενικού αριθμού,

γένους ούτε θηλυκού ούτε αρσενικού,

γένους ανυπεράσπιστου.

Πληθυντικός αριθμός

οι ανυπεράσπιστοι έρωτες. [...]

(Κική Δημουλά, *Ο πληθυντικός αριθμός*)

Η λειτουργία των επιθέτων στο λογοτεχνικό κείμενο

Τα επίθετα προσδιορίζουν ουσιαστικά και δηλώνουν ποια ποιότητα ή ποια ιδιότητα έχουν τα ουσιαστικά που προσδιορίζουν. Είναι επομένως απαραίτητα για την αναπαράσταση που επιχειρεί η λογοτεχνία. Η συχνότητα της εμφάνισής τους στον λόγο, η μορφή τους και η ηχητική τους ποιότητα συμβάλλουν αποφασιστικά στη διαμόρφωση του ύφους. Εάν τα επίθετα στον λόγο είναι λίγα, τα απολύτως απαραίτητα, και είναι απλά και ολιγοσύλλαβα, ο λόγος είναι λιτός και το ύφος απλό. Εάν τα επίθετα είναι πολλά, σύνθετα και πολυσύλλαβα και δημιουργούν ηχητικές εντυπώσεις, ο λόγος είναι φορτισμένος συναισθηματικά και το ύφος λυρικό.

Τα χαρακτηριστικά του προφορικού και του γραπτού λόγου

Προφορικός λόγος

- Απλό λεξιλόγιο της καθημερινής ομιλίας.
- Απλές προτάσεις, μικροπερίοδος λόγος.
- Ιδιωματικές εκφράσεις ή χρήση αργκό.
- Παράταξη, κατάχρηση του *και*.
- Χαλαρή σύνταξη, ασυνταξίες.
- Χρήση επιφωνημάτων, μορίων και παροιμιακών εκφράσεων.
- Ελλειπτικές προτάσεις.
- Εύκολη μετάβαση από τον πλάγιο στον ευθύ λόγο.
- Αποστροφές, νόθο β' πρόσωπο.
- Άμεση μετάδοση του μηνύματος και της συναισθηματικής κατάστασης.
- Εφήμερη διάρκεια.
- Λόγος ζωντανός, άμεσος και οικείος.

Τα στοιχεία του προφορικού λόγου που εντάσσονται στον γραπτό λόγο τού προσδίδουν ζωντάνια.

Γραπτός λόγος

- Προσεγμένο λεξιλόγιο.
- Επιμελημένη σύνταξη, δομή και συνοχή.
- Υπόταξη, μακροπερίοδος λόγος.
- Ακρίβεια και σαφήνεια.
- Μεταδίδει σύνθετα μηνύματα και έχει διάρκεια.
- Διαθέτει αντικειμενικότητα, αλλά του λείπει η αμεσότητα και η ζωντάνια.
- Διάρκεια («scripta manent» = τα γραπτά μένουν).

Τα χαρακτηριστικά του λαϊκού προφορικού λόγου

Ο λαϊκός προφορικός λόγος αποτελεί την απαρχή της νεοελληνικής αφηγηματικής πεζογραφίας και είναι η γλώσσα των λαϊκών παραμυθιών, των λαϊκών αφηγήσεων, των λαϊκών μύθων

και παραδόσεων. Στα χαρακτηριστικά του συνδυάζονται τα στοιχεία του λαϊκού λόγου και της προφορικότητας:

- Λαϊκό λεξιλόγιο με ιδιωματικά στοιχεία.
- Πεζολογικές καθημερινές εκφράσεις.
- Παρατακτική σύνδεση, κατάχρηση του *και*.
- Κύριες προτάσεις απλές και σύντομες.
- Εύκολη μετάβαση από τον πλάγιο λόγο στον ευθύ.
- Αποστροφές, νόθο β' πρόσωπο.
- Γρήγορη εξέλιξη της υπόθεσης με ελλείψεις και περιλήψεις.
- Χρήση επιφωνημάτων και μορίων.
- Παροιμιακές εκφράσεις.

Στον λαϊκό προφορικό λόγο στηρίζεται η γλώσσα όλων των δημοτικιστών λογοτεχνών και τα χαρακτηριστικά του εύκολα ανιχνεύονται στα έργα τους.

Οι επιφωνηματικές και οι ερωτηματικές προτάσεις

Οι επιφωνηματικές προτάσεις

Τις επιφωνηματικές προτάσεις τις αναγνωρίζουμε από το θαυμαστικό που σημειώνεται στο τέλος τους. Το θαυμαστικό δε δηλώνει μόνο θαυμασμό, αλλά όλα τα συναισθήματα: χαρά, ενθουσιασμό, λύπη, απογοήτευση, οργή, αποδοκιμασία κ.ά. Οι επιφωνηματικές προτάσεις εκφράζουν με ένταση όλα τα συναισθήματα· για παράδειγμα: *Τι απαίσιος άνθρωπος!* (εκφράζεται αποστροφή).

Οι ερωτηματικές προτάσεις

Οι ερωτηματικές προτάσεις δηλώνουν απορία, αλλά, όταν η ερώτηση είναι ρητορική, ισοδυναμεί με έντονη κατάφαση ή έντονη άρνηση· για παράδειγμα: *Πώς να συνεργαστώ με ισχυρογνώμονες και ανυποχώρητους ανθρώπους;* Η ρητορική ερώτηση ισοδυναμεί με έντονη άρνηση: *Είναι αδύνατον να συνεργαστώ...*

Πολλές φορές οι ερωτήσεις είναι αναπάντητες, αλλά δεν είναι ρητορικές και χρησιμοποιούνται για να θέσουν με έμφαση ένα θέμα, να σπάσουν τη μονotonία της αφήγησης, να προκαλέσουν την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη και έτσι να δοθεί έμφαση σε αυτό το σημείο του λόγου.

Η λειτουργία της ενεργητικής και της παθητικής σύνταξης

Η ενεργητική σύνταξη τονίζει το υποκείμενο που ενεργεί. Η παθητική σύνταξη τονίζει την πράξη, την ενέργεια, ενώ παράλληλα το ποιητικό αίτιο μπορεί και να παραλείπεται. Με την ενεργητική σύνταξη ο λόγος γίνεται απλός και οικείος, ενώ με την παθητική ο λόγος αποκτά αντικειμενικότητα, επιστημότητα και πυκνότητα. Για παράδειγμα:

- Ενεργητική σύνταξη: *Το Υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε το πρόγραμμα των εξετάσεων.*

Παθητική σύνταξη: *Το πρόγραμμα των εξετάσεων ανακοινώθηκε (από το Υπουργείο Παιδείας).*

- Ενεργητική σύνταξη: *Ο δάσκαλος οξύνει την κριτική ικανότητα των μαθητών.*
Παθητική σύνταξη: *Η κριτική ικανότητα των μαθητών οξύνεται (από τον δάσκαλο).*

Τα σχήματα λόγου και η αισθητική λειτουργία τους

Σχήματα λόγου λέγονται οι γλωσσικές ιδιορρυθμίες που προέρχονται από τη θέση που παίρνουν οι λέξεις στη σειρά του λόγου, από τη γραμματική συμφωνία ή μη των λέξεων, από την πληρότητα του λόγου, από τη σημασία των λέξεων. Γενικά, τα σχήματα λόγου, επειδή στην ουσία παραβιάζουν την κανονικότητα του λόγου:

- Δημιουργούν ζωηρές εντυπώσεις.
- Προκαλούν την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη.
- Κινητοποιούν τη σκέψη και τη φαντασία.
- Προσδίδουν έμφαση, ζωντάνια και παραστατικότητα στον λόγο.
- Εικονοποιούν τις αφηρημένες έννοιες και τις καθιστούν εύληπτες και κατανοητές.
- Βοηθούν τον λογοτέχνη να εκδηλώσει τη στάση του και να επικοινωνήσει αποτελεσματικότερα με τον αναγνώστη.

Στη συνέχεια, για λόγους πρακτικούς, τα κατατάσσουμε με αλφαβητική σειρά, για να μπορεί να τα βρίσκει εύκολα όποιος/-α ενδιαφέρεται.

Αλληγορία

Η αλληγορία είναι μια συνεχής μεταφορά, η οποία κρύβει διαφορετικά νοήματα από εκείνα που δηλώνουν οι λέξεις της. Η αλληγορία μπορεί να περιορίζεται σε μία φράση ή να εκτείνεται σε μεγάλο μέρος του κειμένου ή να καταλαμβάνει ολόκληρο το κείμενο. Συνηθίζεται στα αινίγματα, στις παροιμίες και στους μύθους. Με την αλληγορία ο λογοτέχνης αποκρύπτει τα πραγματικά νοήματα, που είναι συνήθως αφηρημένες και δυσνόητες έννοιες, και στη θέση τους χρησιμοποιεί πρόσωπα, ζώα ή πράγματα του αισθητού κόσμου και της κοινής εμπειρίας για να εικονοποιήσει τη σκέψη του και να την κάνει προσιτή και κατανοητή. Έτσι, ο λόγος αποκτά υποβλητικότητα και ζωντάνια. Κλασικό παράδειγμα αλληγορίας αποτελεί η αλληγορία του σπηλαίου στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα, όπου οι απαίδευτοι και εγκλωβισμένοι στην πλάνη και την αμάθεια άνθρωποι παρουσιάζονται δεμένοι και ακίνητοι σε μια σκοτεινή σπηλιά, ενώ η εκπαίδευση παρομοιάζεται με κοπιώδη ανηφορική πορεία προς το φως, που είναι η γνώση.

π.χ. *Ένας αϊτός περήφανος, ένας αϊτός λεβέντης*

από την περηφάνια του κι από τη λεβεντιά του

δεν πάει στα κατώμερα να καλοξεχειμάσει,

μόν' μένει απάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια.

(Ο αϊτός είναι ένας ανυπόταχτος και γενναίος Κλέφτης.)

Με την αλληγορία άλλα λέμε και άλλα εννοούμε. Στην ουσία είναι μια παρομοίωση που αποσιωπά το δεικτικό μέρος (το συγκρινόμενο), αφήνοντάς μας να το εννοήσουμε με τις αναλογίες που προσφέρει. Με την αλληγορία κινητοποιείται η φαντασία και η σκέψη, και ο λόγος αποκτά παραστατικότητα και ζωντάνια.

Αντίθεση

Είναι η παράθεση αντίθετων λέξεων, εννοιών ή καταστάσεων. Η αντίθεση μπορεί να εκφράζεται με δύο μόνο αντίθετες λέξεις ή με ευρύτερα τμήματα λόγου. Μπορεί επίσης να υπογραμμίζεται με αντιθετικούς συνδέσμους.

π.χ. *Τέτοιαν ώρα οι ψυχές **διψούν** και πάνε*

*στης Λησμονιάς την κρουσταλλένια **βρύση***

***μα** βούρκος το νεράκι **θα μαυρίσει**.*

(: Άρα δε θα ξεδιψάσουν, ενώ διψούν)

(Λορέντζος Μαβίλης, *Λήθη*)

Η αντίθεση είναι ένα διμελές σχήμα που προσδίδει ενάργεια στον λόγο, καθώς η αντιπαράθεση φωτίζει και τα δύο μέλη, με αποτέλεσμα τα στοιχεία των αντιπαρτιθέμενων μελών να φωτίζονται αντίστοιχα, να τονίζεται η διαφορά και τα νοήματα να γίνονται εύληπτα και κατανοητά. Ο λόγος έτσι αποκτά ένταση και το ύφος γίνεται νευρώδες και ζωηρό και καθόλου πλαδαρό. Η αντίθεση εμπεριέχει και το αντιθετικό συγκρουσιακό στοιχείο που αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό του θεάτρου, με αποτέλεσμα ο λόγος να αποκτά θεατρικότητα/δραματικότητα, δηλαδή ζωντάνια. Η ζωντάνια του λόγου ελκύει και διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Αντίφραση

Αντί να χρησιμοποιηθεί κανονικά μια λέξη ή φράση, χρησιμοποιείται στη θέση της άλλη με αντίθετη ή παρόμοια σημασία. Είδη της αντίφρασης είναι η **ειρωνεία**, ο **ευφημισμός** και η **λιτότητα** (βλ. τις σχετικές έννοιες στη συνέχεια).

Αποσιώπηση

Το σχήμα αποσιώπησης είναι μια μορφή βραχυλογίας (έλλειψης), καθώς ο λόγος αποσιωπείται, δεν ανακοινώνονται όσα θα ακολουθούσαν και στη θέση τους μπαίνουν αποσιωπητικά (...). Η σιωπή δηλώνει ότι το πρόσωπο σταματάει να μιλάει και δε συνεχίζει τον λόγο του σκόπιμα είτε ότι εμποδίζεται να μιλήσει από μεγάλη συγκίνηση και έντονα συναισθήματα (φόβου, ντροπής, ενοχής, απογοήτευσης). Η σιωπή εκφράζει με μεγαλύτερη ένταση στάσεις και συναισθήματα, γι' αυτό συχνά χαρακτηρίζεται και «ομιλούσα σιωπή». Με τη σιωπή διεγείρεται το ενδιαφέρον του αναγνώστη να συμπληρώσει τα αποσιωπώμενα και του δίνεται χρόνος να εμβαθύνει στην ψυχολογική κατάσταση των προσώπων, να συμμεριστεί την ένταση και επομένως να βιώσει την αφήγηση.

π.χ. *Βρέθηκα εδώ χωρίς να ξέρω... Μην τρομάξεις!... Φεύγω αμέσως, κοπέλα μου!*

(Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Όνειρο στο κύμα*)

Άρση-θέση

Αρχικά λέγεται τι δεν είναι ή τι δεν ισχύει για κάτι και μετά τι είναι ή τι ισχύει. Αρχικά αίρεται η έννοια και μετά τίθεται.

π.χ. γένους ούτε θηλυκού ούτε αρσενικού,
γένους ανυπεράσπιστου.

(Κική Δημουλά, *Ο πληθυντικός αριθμός*)

Είναι μια μορφή πλεονασμού με την οποία δίνεται έμφαση στον λόγο.

Ασύνδετο σχήμα

Δύο ή περισσότεροι όμοιοι όροι ή όμοιες προτάσεις παρατίθενται ασύνδετοι, έχοντας μεταξύ τους κόμμα, ενώ θα έπρεπε να συνδέονται με συμπλεκτικούς ή διαχωριστικούς συνδέσμους.

π.χ. *Ήτο απόλαυσις, όνειρον, θαύμα. [...] έβλεπα την αμαυράν και όμως χρυσίζουσαν αμυδρώς κόμην της, τον τράχηλόν της τον εύγραμμον, τας λευκάς ως γάλα ωμπολάτας, τους βραχίονας τους торνευτούς.*

(Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Όνειρο στο κύμα*)

Το ασύνδετο δίνει γρήγορο ρυθμό και ζωηρότητα στον λόγο και αποτυπώνει αντίστοιχη συναισθηματική ένταση. Προσδίδει ακόμα πυκνότητα στα νοήματα και δημιουργεί την αίσθηση του πλήθους και του μεγάλου μεγέθους.

Ειρωνεία

Πρόκειται για τη λεκτική ειρωνεία, όπου οι λέξεις χρησιμοποιούνται με αντίθετο ή διαφορετικό περιεχόμενο από το κανονικό τους ή δεν αντιστοιχούν στο νόημά τους.

Στην ειρωνεία υπάρχει συνήθως προσποίηση, δηλαδή συνήθως αυτός που τη χρησιμοποιεί θέλει να πει το αντίθετο από αυτό που λένε τα λόγια του. Γι' αυτό και είναι εμφανέστερη στον προφορικό λόγο, καθώς υπογραμμίζεται με τον τόνο της φωνής, τη στάση του σώματος, τους μορφασμούς κτλ. Η ειρωνεία χρησιμοποιείται για να υπονομεύσει, να διακωμωδήσει ή να καυτηριάσει πρόσωπα και καταστάσεις και δημιουργεί κωμικά ή τραγικά ή κωμικοτραγικά αποτελέσματα.

Στη λογοτεχνία η ειρωνεία εκδηλώνεται ως στάση του συγγραφέα απέναντι στα πρόσωπα και τα γεγονότα της ιστορίας του με την οποία υποδηλώνει την αντίθεσή του με αυτά, και αυτή την αντίθεση θέλει να μεταφέρει στους αναγνώστες του. Στο κείμενο το ειρωνικό ύφος εκφράζεται με:

- Έντονες αντιθέσεις ή οξύμωρα που δηλώνουν ανατροπές και διαψεύσεις.
- Συνδυασμό ασύμβατων μεταξύ τους εννοιών.
- Υπερβολή.
- Πολύ επίσημο λόγο για ανεπίσημο περιεχόμενο.
- Ρητορικό στόμφο.
- Αποφθεγματικό και κατηγορηματικό τόνο.
- Γρήγορο ρυθμό του λόγου, ασύνδετο και πολυσύνδετο σχήμα.
- Σημεία στίξης, π.χ. διπλή παύλα, θαυμαστικό.

π.χ. **α.** *Εξυπνάδες! (αντί βλακειές!)*

β. *Όλοι είναι λαμπροί,
ένδοξοι, κραταιοί, αγαθοεργοί.
(: Δεν μπορεί να είναι όλοι)*

(Κωνσταντίνος Καβάφης, *Καισαρίων*)

γ. Μαζεύθηκαν οι Αλεξανδρινοί
να δουν της Κλεοπάτρας τα παιδιά,
τον Καισαρίωνα, και τα μικρά του αδέρφια,
Αλέξανδρο και Πτολεμαίο, που πρώτη
φορά τα βγάξαν έξω στο Γυμνάσιο
εκεί να τα κηρύξουν βασιλείς,
μες στη λαμπρή παράταξη των στρατιωτών.

Ο Αλέξανδρος – τον είπαν Βασιλέα
της Αρμενίας, της Μηδίας, και των Πάρθων.
Ο Πτολεμαίος – τον είπαν Βασιλέα
της Κιλικίας, της Συρίας, και της Φοινίκης. [...]

Οι Αλεξανδρινοί ένιωθαν βέβαια
που ήσαν λόγια αυτά και θεατρικά.

(Κωνσταντίνος Καβάφης, *Αλεξανδρινοί βασιλείς*)

(Η ειρωνεία εδώ εντοπίζεται στους βαρύγδουπους τίτλους που είναι κενοί περιεχομένου, γιατί αυτές οι περιοχές δεν ανήκουν πλέον στο βασίλειο των Πτολεμαίων.)

Έλξη

Ένας όρος της πρότασης έλκεται, δηλαδή παρασύρεται, από άλλον επικρατέστερο και συμφωνεί γραμματικά με αυτόν και όχι με εκείνον που απαιτεί η σύνταξη.

π.χ. *Τα Γιάννενα, η όμορφη πόλη της Ηπείρου, κοιμάται* (αντί *κοιμούνται*).

Επανάληψη

Μια λέξη ή μια φράση ή ένα νόημα παρουσιάζεται δύο ή περισσότερες φορές σε διάφορες θέσεις και χωρίς καθορισμένη σειρά.

π.χ. *όλο εσύ, εσύ, εσύ,
σαν όλα τ' άλλα να 'ναι αμελητέα
και μόνο εσύ, εσύ, εσύ.*

(Κική Δημουλά, *Τα πάθη της βροχής*)

Η επανάληψη είναι μορφή του πλεονασμού και, όταν οι λέξεις που επαναλαμβάνονται βρίσκονται σε καθορισμένη θέση στον λόγο, τότε δημιουργούν τα είδη της: την **αναδίπλωση**, την **επαναστροφή**, την **επαναφορά** και τον **κύκλο**.

Αναδίπλωση

Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται αμέσως συνήθως με έναν προσδιορισμό.

π.χ. *ηχός, γλυκύτατος ηχός*

(Διονύσιος Σολωμός, *Ο Κρητικός*)

Επαναστροφή

Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται αμέσως αυτούσια συνήθως μετά από κόμμα.

π.χ. *το πιθανότερο είναι, βέβαια, **υπεροψίαν και μέθην**,*

***υπεροψίαν και μέθην** θα είχεν ο Δαρείος.*

(Κωνσταντίνος Καβάφης, *Ο Δαρείος*)

Επαναφορά

Διαδοχικές προτάσεις αρχίζουν με την ίδια λέξη ή φράση.

π.χ. ***μα** τες πολλές λαβωματιές που μόφαγαν τα στήθια,*

***μα** τους συντρόφους πόπεσαν στην Κρήτη πολεμώντας,*

***μα** την ψυχή που μ' έκαψε τον κόσμο απαρατώντας.*

(Διονύσιος Σολωμός, *Ο Κρητικός*)

Κύκλος

Μια πρόταση ή ένα ολόκληρο ποίημα ή μια ενότητα κειμένου αρχίζει και τελειώνει με την ίδια λέξη ή φράση.

π.χ. ***Μοναχή** το δρόμο επήρες,*

*εξανάλθες **μοναχή**.*

(Διονύσιος Σολωμός, *Ύμνος εις την Ελευθερίαν*)

Κάθε μορφή επανάληψης προσδίδει στον λόγο μουσικότητα και έμφαση, ενώ αποτελεί στοιχείο συνοχής και ενότητας του έργου. Ο κύκλος, μάλιστα, ως στοιχείο δομής, δηλώνει την ολοκλήρωση του θέματος.

Ευφημισμός

Αντί για το κανονικό ή κυριολεκτικό όνομα ενός κακού ή δυσάρεστου πράγματος, χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις με καλή σημασία.

π.χ. *γλυκάδι (αντί ξίδι), Εύξεινος Πόντος (αντί Άξενος Πόντος)*

Ο ευφημισμός έχει τις ρίζες του στην πίστη ότι οι λέξεις έχουν τη δύναμη να αποτρέπουν το κακό και εκφράζει ευλάβεια ή φόβο.

Ζεύγμα

Δύο ομοειδείς προσδιορισμοί, συνήθως αντικείμενα, συντάσσονται με ρήμα με το οποίο όμως ο δεύτερος δεν ταιριάζει νοηματικά.

π.χ. *ακούει ντουφέκια και βροντούν, σπαθιά λαμποκοπάνε (αντί βλέπει σπαθιά).*

Το ζεύγμα είναι μια μορφή έλλειψης, και με κάθε έλλειψη ο λόγος γίνεται πυκνός και μεστός.

Κατά το νοούμενο

Η σύνταξη (στο γένος και τον αριθμό) ακολουθεί το πραγματικό νόημα των λέξεων και όχι τον γραμματικό τύπο.

π.χ. *Ο κόσμος χτίζουν εκκλησιές (αντί χτίζει).*

Κατεξοχήν

Η σημασία μιας λέξης στενεύει και από τα πολλά ομοειδή που δήλωνε χρησιμοποιείται μόνο για να δηλώσει το ένα και ξεχωριστό.

π.χ. *Η Πόλη* (η Κωνσταντινούπολη, η κατεξοχήν, η ξεχωριστή πόλη)

Με το σχήμα κατεξοχήν εκφράζεται η μοναδικότητα και η υπεροχή αυτού που δηλώνεται.

Κλιμακωτό

Παρουσιάζονται οι έννοιες, οι ιδέες ή οι καταστάσεις σε διαβάθμιση ανοδική ή καθοδική, όπως σε μια σκάλα.

π.χ. *Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εκώρει,*

τα όρη εδιασκέλιζε, βουνού κορφές επήδα.

(Δημοτικό)

Η κλιμάκωση εκφράζει το βαθμιαίο ανέβασμα ή κατέβασμα και αυξάνει σταδιακά την ένταση και τη συγκίνηση, μέχρι την κορύφωση.

Λιτότητα

Αντί για μια λέξη, χρησιμοποιείται η αντίθετή της με άρνηση.

π.χ. — *Εδώ που έφτασες λίγο δεν είναι...*

— *Δεν ήταν όμορφη, καθόλου...*

— *Δεν είναι λίγες οι φορές...*

Το σχήμα λιτότητας είναι μια μετριοπαθής έκφραση κατά την οποία αποφεύγονται οι δύο εκ διαμέτρου αντίθετες έννοιες, οπότε το νόημα τοποθετείται κάπου στο μέσον.

Μεταφορά

Οι λέξεις δε χρησιμοποιούνται με την κυριολεκτική τους σημασία, αλλά με βάση ένα χαρακτηριστικό που έχουν στο κυριολεκτικό τους νόημα. Έτσι, τα νοήματα των λέξεων μετατοπίζονται και οι λέξεις αποκτούν διαφορετικές σημασιολογικές αποχρώσεις.

π.χ. *μιαν αμμουδιά στρωτή, νοτισμένη, στιλβωμένη από φεγγάρι.*

(Γιάννης Ρίτσος, *Η Σονάτα του Σεληνόφωτος*)

(Στον στίχο αυτό η φράση «στιλβωμένη από φεγγάρι» είναι μεταφορά, γιατί μεταφέρεται η έννοια του στιλβωμένου [του γυαλισμένου] στη λάμψη που έχει η υγρή αμμουδιά κάτω από το φως του φεγγαριού.)

Η μεταφορά είναι μια συμπυκνωμένη παρομοίωση, όπου το δεικτικό μέρος ενσωματώνεται στο αναφορικό (βλ. Παρομοίωση). Ο λόγος έτσι αποκτά εξαιρετική ένταση και παραστατικότητα. Με τη μεταφορά οι λέξεις αποκτούν νέα νοήματα και πλουτίζουν τη γλώσσα με νέες εκφραστικές δυνατότητες. Η μεταφορά έχει μεγάλη εκφραστική δύναμη, γιατί εικονοποιεί τις αφηρημένες έννοιες και προσδίδει μεγάλη παραστατικότητα και ζωντάνια στον λόγο.

Μετωνυμία

Στη θέση μιας λέξης που λογικά έπρεπε να χρησιμοποιηθεί χρησιμοποιείται μια άλλη, συγγενική της. Έτσι, χρησιμοποιείται:

- Το όνομα του δημιουργού αντί του δημιουργήματος.
π.χ. *Διαβάζω Όμηρο* (αντί *τα έργα του Ομήρου*).
- Το περιέχον αντί του περιεχομένου.
π.χ. *Ήπιαμε ένα ποτήρι* (αντί *το περιεχόμενο ενός ποτηριού*).
- Το αφηρημένο αντί του συγκεκριμένου.
π.χ. *Μην είδατε την ομορφιά που την Κολιάδα αγιάζει*; (αντί *μην είδατε την όμορφη...*)

Στη μετωνυμία προτιμώνται έννοιες ευρύτερες ή περισσότερο εντυπωσιακές και σημαντικές κι έτσι ο λόγος εντυπώνεται ζωηρότερα.

Ομοιοτέλετο

Διαδοχικές προτάσεις ή λέξεις μέσα στην πρόταση έχουν όμοιο τέλος, όμοια κατάληξη.

π.χ. *και βογκάει και βαριά μοιρολογάει.*

Το ομοιοτέλετο θεωρείται πρόγονος της ομοιοκαταληξίας, είναι η ομοιοκαταληξία του πεζού λόγου και προσδίδει στον λόγο μουσικότητα.

Οξύμωρο

Συνάπτονται δύο λέξεις αντιφατικές μεταξύ τους, που η μία δηλαδή αποκλείει λογικά την άλλη.

π.χ. *Βαθύ-βαθύ το πέσιμο*

Βαθύ-βαθύ το ανέβασμα [...]

βαθειά-βαθειά η αμείλικτη ευεργεσία της σιωπής.

(Γιάννης Ρίτσος, *Η Σονάτα του Σεληνόφωτος*)

Το οξύμωρο είναι μια ισχυρή αντίθεση στην οποία, όμως, τα αντίθετα, αντί να διαχωρίζονται, προσεγγίζονται και συνενώνονται σε ένα. Η απροσδόκητη αυτή συσχέτιση δίνει στον λόγο μοναδική ζωηρότητα.

Παρήχηση

Ένας φθόγγος (συνήθως σύμφωνο) ηχεί, ακούγεται διαδοχικά.

π.χ. *μ' αυτόν τον νικημένο πάντα ήχο*

Σι, σι, σι.

Ήχος συρτός, συλλογιστός, συνέρημος.

(Κική Δημουλά, *Τα πάθη της βροχής*)

(Παρήχηση του -σ-)

Η παρήχηση δημιουργεί έντονες ηχητικές εντυπώσεις που υπογραμμίζουν τα νοήματα και προσδίδουν μουσικότητα στον λόγο.

Η παρήχηση αφορά τα σύμφωνα. Το αντίστοιχο φαινόμενο για τα φωνήεντα λέγεται **συνήχηση**.

π.χ. *Εκοίτασ, κι ήταν μακριά ακόμη τ' ακρογιάλι.*

(Διονύσιος Σολωμός, *Ο Κρητικός*)

(Οχτώ α)

Παρομοίωση

Ένα πρόσωπο, ένα πράγμα, μια κατάσταση ή έννοια συγκρίνεται με κάτι άλλο πολύ γνωστό ως προς ένα κοινό σημείο που έχουν. Είναι διμελές σχήμα. Το πρώτο μέλος είναι άγνωστο, αυτό που θέλουμε να δείξουμε, να φωτίσουμε (και ονομάζεται *δεικτικό*)· το δεύτερο είναι γνωστό, μια εικόνα της κοινής εμπειρίας στην οποία αναφερόμαστε (ονομάζεται *αναφορικό*) και η οποία διαθέτει εμφανέστερα το κοινό σημείο ανάμεσα στα δύο μέρη. Το αναφορικό μέρος είναι αυτό που αρχίζει συνήθως με τα: *σαν, όπως, καθώς, θαρρείς και ή λες και, (παρ)όμοιος με, μοιάζει με, ίδιος με.*

π.χ. *Κι η θάλασσα, που σκίρτησε σαν το χοχλό που βράζει.*

(Διονύσιος Σολωμός, *Ο Κρητικός*)

(Το άγνωστο μέρος, το δεικτικό: «Κι η θάλασσα, που σκίρτησε», και το γνωστό, το αναφορικό: «σαν το χοχλό που βράζει». Κοινό σημείο ανάμεσά τους ο αναβρασμός και, για να τον καταδείξει ο ποιητής, κατέφυγε στη γνωστή εμπειρία του χοχλάσματος. Έτσι, έκανε κατανοητό τον τρόπο με τον οποίο κινήθηκε/ανάβρασε η θάλασσα.)

Η παρομοίωση είναι πολύ συχνό σχήμα λόγου – είναι γνωστές οι εκτεταμένες παρομοιώσεις του Ομήρου, όπου το αναφορικό έχει μεγάλη έκταση, λεπτομερή ανάπτυξη και εξελίσσεται σε αυτόνομη εικόνα. Η παρομοίωση αποτελεί αναλογία και είναι αγαπημένο σχήμα λόγου στη λογοτεχνία, γιατί δημιουργεί συνειρμούς, κινητοποιεί σκέψη και φαντασία και βοηθά τον λογοτέχνη να επικοινωνήσει αποτελεσματικά με τον αναγνώστη. Ο αναγνώστης διευκολύνεται στην κατανόηση, διότι η σκέψη του κινείται από το γνωστό στο άγνωστο, από το εύκολο στο δύσκολο, καθώς η παρομοίωση εικονοποιεί τις αφηρημένες έννοιες και κάνει τον λόγο και εύληπτο και ελκυστικό. Τα νοήματα αναπτύσσονται αναλυτικά, γιατί κατά τη διαδικασία της σύγκρισης εκτός του εμφανούς κοινού σημείου ο αναγνώστης ανακαλύπτει και άλλες ομοιότητες, οπότε διαπιστώνει και άλλες πτυχές της έννοιας, ώστε να αποκτά πληρέστερη εικόνα και επαρκέστερη γνώση του θέματος. Ο λόγος, επίσης, αποκτά παραστατικότητα, αμεσότητα και ζωντάνια, γεγονός που ελκύει την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Περίφραση

Μια έννοια, αντί να εκφράζεται μονολεκτικά, εκφράζεται περιφραστικά, δηλαδή με περισσότερες λέξεις.

π.χ. – *την Αθηνά τότε απάντησε ο πατέρας των θεών και των ανθρώπων (αντί ο Δίας).*

– *Βοήθα, θεά, το τρυφερό κλωνάρι (αντί την κόρη) μόνο να 'χω.*

Η περίφραση είναι μορφή πλεονασμού και όταν αφορά πρόσωπα λέγεται **αντονομασία**. Με την περίφραση εκφράζονται ή θετικά (θαυμασμός, σεβασμός, έρωτας) ή αρνητικά συναισθήματα (οργή, περιφρόνηση).

π.χ. *ο περί ου ο λόγος.*

Πλεονασμός

Για να εκφραστεί ένα νόημα, χρησιμοποιούνται περισσότερες λέξεις από όσες χρειάζονται κανονικά.

π.χ. *τον είδες με τα μάτια σου, γιαγιά, το βασιλέα;*

(*με τα μάτια σου: δε χρειάζεται*)

Μορφές πλεονασμού είναι τα σχήματα της **επανάληψης**, της **επαναφοράς**, της **επαναστροφής**, της **αναδίπλωσης**, της **υποφοράς και ανθυποφοράς**, της **άρσης και θέσης** και του **πολυσύνδετου** (βλ. τις σχετικές έννοιες). Αντίθετο με τον πλεονασμό είναι το σχήμα της έλλειψης.

Με τον πλεονασμό σε όλες του τις μορφές ο λόγος αποκτά έμφαση.

Πολυσύνδετο

Είναι αντίθετο από το ασύνδετο. Περισσότεροι από δύο όμοιοι όροι ή προτάσεις συνδέονται με συμπλεκτικούς ή διαχωριστικούς συνδέσμους.

π.χ. *Το πρωί τους στεφανώσαμε και το βράδυ ήταν οι καλεσμένοι στο σπίτι τους· και επαίζαν τα βιολιά και έτρωγεν ο κόσμος μέσα στην αυλή κι εγύρνα η κανάτα από χέρι σε χέρι.*

(Γεώργιος Βιζυηνός, *Το αμάρτημα της μητρός μου*)

Με το πολυσύνδετο τονίζεται καθένα από τα μέλη του χωριστά και ο λόγος αποκτά έμφαση, γιατί προσδίδεται μέγεθος, ποσότητα, έκταση και διάρκεια στο γεγονός ή στην κατάσταση. Εκφράζεται, επίσης, αντίστοιχη συναισθηματική ένταση.

Προσωποποίηση

Αποδίδονται ανθρώπινες ιδιότητες σε μη ανθρώπινα όντα, έμψυχα, άψυχα ή αφηρημένες έννοιες.

π.χ. *αιώνες κοιλαράδες βραδυκίνητοι*

με τις επαναλήψεις παλλακίδες τους.

(Κική Δημουλά, *Γας ομφαλός*)

(Εδώ προσωποποιούνται οι αιώνες, γιατί αποκτούν ανθρώπινα χαρακτηριστικά: «κοιλαράδες» και «βραδυκίνητοι». Προσωποποιούνται επίσης και οι επαναλήψεις, που παρουσιάζονται σαν «παλλακίδες» των αιώνων. Με την πρώτη προσωποποίηση ο αναγνώστης εστιάζει την προσοχή του στο πόσο αργά περνάει ένας αιώνας, άρα στη μεγάλη διάρκειά του, ενώ με τη δεύτερη συνειδητοποιεί ότι στο πέρασμα των αιώνων επαναλαμβάνονται ίδια πράγματα, ακόμη κι αν δεν είναι επισήμως παραδεκτά.)

Με την προσωποποίηση τα άψυχα αποκτούν ανθρώπινα χαρακτηριστικά, και ο λόγος αποκτά παραστατικότητα και ζωντάνια.

Πρωθύστερο

Τοποθετείται στον λόγο πρώτο αυτό που λογικά και χρονικά είναι δεύτερο.

π.χ. *Ξεντύθη ο νιος, ξεζώστηκε και στο πηγάδι μπήκε* (αντί *ξεζώστη ο νιος, ξεντύθηκε...*).

Με την αλλαγή της σειράς των λέξεων η προσοχή εστιάζεται και στις δύο λέξεις που αλλάζουν θέση, και άρα ο αναγνώστης τις προσέχει και τις δύο. Ο λόγος επομένως αποκτά έμφαση.

Σύμφυση

Συμφύρονται, δηλαδή ανακατεύονται, δύο συντάξεις.

π.χ. *Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε* (αντί *χορεύει και γελάει*).

Συνεκδοχή

Σε αυτό το σχήμα χρησιμοποιείται:

- Το ένα αντί για τα πολλά ομοειδή.
π.χ. *κι έρχεται με δακρυσμένο μάτι* (αντί *δακρυσμένα μάτια*).
- Το μέρος αντί του όλου και αντίστροφα.
π.χ. *κάθε κλαδί* (αντί *δέντρο*) και *Κλέφτης*.
- Η ύλη αντί για το αντικείμενο που παράγεται απ' αυτήν.
π.χ. *να τρώει η σκουριά το σίδερο* (αντί *τα σιδερένια όπλα*) και *η γης τον αντρειωμένο*.
- Εκείνο που παράγει αντί εκείνου που παράγεται.
π.χ. *δεν είν' φιαμπόλι το γλυκό* (αντί *ο ήχος από το φιαμπόλι*).

Με τη συνεκδοχή ο λόγος αποκτά πυκνότητα και διεγείρεται η προσοχή του αναγνώστη, καθώς ο λόγος προβάλλει κάθε φορά το στοιχείο που προκαλεί εντονότερη εντύπωση.

Υπαλλαγή

Ο επιθετικός προσδιορισμός δε συμφωνεί με τη γενική στην οποία ανήκει, αλλά με το ουσιαστικό το οποίο προσδιορίζει η γενική. (**Σημείωση:** Η γενική στη δημοτική γλώσσα μπορεί να έχει τη μορφή *από + αιτιατική*.)

- π.χ. – *Η φρόνιμη φωτογραφία των παιδιών μου* (αντί *η φωτογραφία των φρόνιμων παιδιών*).
– *Η κουλουριασμένη κίνηση ανώνυμου νεκρού πολεμιστή* (αντί *η κίνηση κουλουριασμένου ανώνυμου πολεμιστή*).
– *μερικά τετράγωνα φώτα από μικρά συνοικιακά παράθυρα* (αντί *φώτα από μικρά τετράγωνα συνοικιακά παράθυρα*: από + αιτιατική = γενική).

Με την υπαλλαγή η προσοχή στρέφεται στον όρο που αλλάζει συντακτική θέση, και άρα τονίζεται ο όρος αυτός.

Υπερβατό

Ανάμεσα σε δύο λέξεις που συντάσσονται μαζί παρεμβάλλεται λέξη ή φράση και τις αποχωρίζει.

π.χ. *νάρκης του άλγους δοκιμές* (αντί *δοκιμές νάρκης του άλγους*).

Με το υπερβατό τονίζεται η λέξη που αλλάζει θέση, και συνήθως δημιουργούνται εύχαρα αποτελέσματα που προάγουν τη μουσικότητα του λόγου.

Υπερβολή

Παρουσιάζεται ένα πρόσωπο, μια ενέργεια, μια κατάσταση υπερβολικά, δηλαδή με τρόπο που ξεπερνά το πραγματικό και το συνηθισμένο.

π.χ. *Κόκκιν' αχέλι εφίλησα κι έβαψε το δικό μου,
και στο μαντίλι το 'συρα κι έβαψε το μαντίλι,
και στο ποτάμι το 'πλυνα κ' έβαψε το ποτάμι,
κι έβαψε η άκρη του γιαλού κι η μέση του πελάγου.
Κατέβη ο αητός να πιει νερό κι έβαψαν τα φτερά του,
κι έβαψε ο ήλιος ο μισός και το φεγγάρι ακέριο.*

(Δημοτικό)

Η υπερβολή είναι μια απίθανη μεγέθυνση, μια διόγκωση της πραγματικότητας που δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της λογικής, αλλά υπαγορεύεται από τη συναισθηματική ένταση του υποκειμένου. Η υπερβολή στην έκφραση αποτυπώνει και την υπερβολή στο συναίσθημα. Με την υπερβολή δημιουργείται έντονη εντύπωση και συγκίνηση στον αναγνώστη, ώστε να μπορέσει να συμμεριστεί τον ήρωα και να βιώσει την αφήγηση.

Υποφορά και ανθυποφορά

Είναι μια μορφή ερώτησης και απάντησης, μόνο που ρωτάει και απαντάει το ίδιο πρόσωπο.

π.χ. *Τι μπορεί να μου θύμισε τον Αρδιαίο εκείνον;
Μια λέξη στον Πλάτωνα θαρρώ, χαμένη στου μυαλού
τ' αυλάκια.*

(Γιώργος Σεφέρης, «Επί ασπαλάθων...»)

Το σχήμα υποφοράς και ανθυποφοράς προσελκύει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και ζωντανεύει τον λόγο, καθώς καταγράφει τις σκέψεις τη στιγμή που δημιουργούνται και λειτουργεί ως άτυπος διάλογος.

Στο δημοτικό τραγούδι, μάλιστα, εμπλουτίζεται και με άστοχα ερωτήματα.

π.χ. *Μήνα σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαροκόπι;
Ουδέ σε γάμο ρίχνονται, ουδέ σε χαροκόπι.*

Χιαστό

Δύο λέξεις ή φράσεις που αναφέρονται σε δύο προηγούμενες παρουσιάζονται με αντίστροφη σειρά σε σχήμα Χ.

π.χ. *Του δέντρου και του λουλουδιού*

που ανθίζει και λυγάζει

(Στο παράδειγμα αυτό με το χιαστό σχήμα διαχέονται οι έννοιες και ο λόγος γεμίζει με λουλούδια που ανθίζουν και δέντρα που λυγίζουν.)

ΣΥΜΒΟΛΑ, ΦΩΝΕΣ, ΣΙΩΠΕΣ

Το σύμβολο

Σύμβολο είναι ένα πρόσωπο, ζώο, πράγμα ή γεγονός που αντιπροσωπεύει, κατά κανόνα, μια αφηρημένη έννοια· για παράδειγμα, το περιστέρι συμβολίζει την ειρήνη και η γαλανόλευκη σημαία την Ελλάδα.

Τα σύμβολα στη λογοτεχνία πυκνώνουν τον λόγο και διευρύνουν τα νοήματα, προσδίδουν διαχρονικό χαρακτήρα σε πρόσωπα και καταστάσεις, και προσφέρουν παραστατικότητα, αμεσότητα και πολυσημία στον λόγο· για παράδειγμα, στην *Ιθάκη* του Καβάφη η Ιθάκη είναι σύμβολο, συμβολίζει τους υψηλούς στόχους, ενώ οι Λαιστρυγόνες και οι Κύκλωπες και ο θυμωμένος Ποσειδώνας συμβολίζουν τα εμπόδια στην επίτευξη των στόχων. Τα σύμβολα μεταμορφώνουν την πραγματικότητα, εκφράζουν τη διάθεση του ποιητικού υποκειμένου και συμβάλλουν στην πολυσημία του λόγου.

Οι φωνές

Ιδιαίτερα στα ποιητικά κείμενα είναι σημαντικό να αναγνωρίζονται και να διαχωρίζονται οι φωνές που ακούγονται στην ποιητική αφήγηση. Κατά κανόνα, σε κάθε ποίημα ακούγεται η φωνή του ποιητικού υποκειμένου να αφηγείται σε πρώτο, δεύτερο ή σε τρίτο γραμματικό πρόσωπο. Υπάρχουν, όμως, και ποιήματα στα οποία εισάγεται μια διαφορετική φωνή μέσα ή έξω από εισαγωγικά (ως μια μορφή ελεύθερου πλάγιου λόγου), για να πει κάτι σημαντικό, ή ποιήματα διαλογικά, όπου ακούγονται διαφορετικές φωνές που συνήθως εκφράζουν διαφορετικές απόψεις. Η εναλλαγή των φωνών προσδίδει ποικιλία και θεατρικότητα στο κείμενο/ποίημα.

ΠαράδειγμαΕρώτηση

Στο παρακάτω ποίημα να εντοπίσεις τις διαφορετικές φωνές και να εξηγήσεις πώς λειτουργούν στον ποιητικό λόγο.

Κωνσταντίνος Καβάφης, Το πρώτο σκαλί

*Εις τον Θεόκριτο παραπονιούνται
μια μέρα ο νέος ποιητής Ευμένης·
«Τώρα δυο χρόνια πέρασαν που γράφω
κ' ένα ειδύλλιο έκαμα μονάχα.*

- 5 *Το μόνον άρτιόν μου έργον είναι.
Αλλοίμονον, είν' υψηλή το βλέπω,
πολύ υψηλή της Ποιήσεως η σκάλα·
Κι απ' το σκαλί το πρώτο εδώ που είμαι
ποτέ δεν θ' ανεβώ ο δυστυχισμένος».*

- 10 *Είπ' ο Θεόκριτος· «Αυτά τα λόγια*

*ανάρμοστα και βλασφημίες είναι.
Κι αν είσαι στο σκαλί το πρώτο, πρέπει
νάσαι υπερήφανος κ' ευτυχισμένος
Εδώ που έφθασες, λίγο δεν είναι·*

15 *τόσο που έκαμες μεγάλη δόξα. [...]*»

Απάντηση

Το ποίημα έχει διαλογική μορφή. Στους δύο πρώτους στίχους ακούγεται η φωνή του ποιητικού υποκειμένου που κατατοπίζει τους αναγνώστες για τα πρόσωπα του έργου (Θεόκριτος, Ευμένης) και τη συναισθηματική κατάσταση του Ευμένη («παραπονιούνταν»). Στους στίχους 3-9 ακούγεται η φωνή του Ευμένη να λέει το παράπονό του σε ευθύ λόγο. Στο πρώτο ημιστίχιο του στίχου 10 ακούγεται η φωνή του ποιητικού υποκειμένου που δηλώνει ότι στη συνέχεια μιλάει ο Θεόκριτος. Στο δεύτερο ημιστίχιο του στίχου 10 και μέχρι το τέλος του αποσπάσματος ακούγεται η φωνή του Θεόκριτου.

Με την αλλαγή των φωνών η ποιητική αφήγηση αποκτά ποικιλία και ζωντάνια, ενώ ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να προσεγγίσει δύο αντίθετες απόψεις για το ίδιο θέμα. Γνωρίζει, επίσης, τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τον χαρακτήρα των προσώπων άμεσα και σχηματίζει σαφέστερη εικόνα γι' αυτά. Ακόμα, με την εναλλαγή των φωνών δραματοποιείται και άρα ζωντανεύει η αφήγηση.

Οι σιωπές

Η σιωπή στα κείμενα αποτυπώνεται με τα αποσιωπητικά (...) και αποτελεί σχήμα λόγου, το σχήμα αποσιώπησης. Η σιωπή δηλώνει ότι το πρόσωπο σταματάει να μιλάει και δε συνεχίζει τον λόγο του σκόπιμα είτε εμποδίζεται να μιλήσει από μεγάλη συγκίνηση και έντονα συναισθήματα (φόβου, ντροπής, ενοχής, απογοήτευσης κ.ά.). Η σιωπή εκφράζει με μεγαλύτερη ένταση στάσεις και συναισθήματα, γι' αυτό πολλές φορές χαρακτηρίζεται και «ομιλούσα σιωπή». Με τη σιωπή το κείμενο αποκτά υπαινικτικότητα και πολυσημία, ενώ ο αναγνώστης έχει τον χρόνο να εμβαθύνει στην ψυχολογική κατάσταση των προσώπων και να βιώσει την αφήγηση.

Παράδειγμα

Ερώτηση

Τι νομίζεις ότι υποδηλώνουν τα αποσιωπητικά στο παρακάτω απόσπασμα; Συμπλήρωσε με δικά σου λόγια το νόημα της τελευταίας αποσιώπησης.

Γρηγόριος Ξενόπουλος, Το μυστικό της κοντέσσας Βαλέραινας

(Η κοντέσσα Βαλέραινα ζει στη Ζάκυνθο και ξέρει από οικογενειακή παράδοση ένα μυστικό φάρμακο για τη θεραπεία κάποιας αρρώστιας των ματιών. Το φάρμακο έπρεπε να παρέχεται δωρεάν και η συνταγή μπορούσε να αποκαλυφθεί μόνο λίγο πριν από τον θάνατο της κοντέσσας. Όμως η οικογένεια έχει ξεπέσει οικονομικά και η κοντέσσα πιέζεται από τον γιο και τη νύφη της να εμπορευθεί το φάρμακο. Στη σκηνή μετέχουν ο γιος της Μανόλης και η νύφη της Τασία.)

Σκηνή 3η

Μανόλης: (Με το καπέλο του μπαίνει αριστερά, διστακτικός, με κάποιο φόβο, με κάποια ελπίδα.)

Καλησπέρα, μάνα...

Βαλέραϊνα: (Σιγά, συλλογισμένη.) Καλώς το Μανόλη.

Μανόλης: (Κοιτάζοντας εξεταστικά την Τασία.) Ε! τα λέτε;

Τασία: Τα είπαμε!

Μανόλης: (Γελαστά) Και η μάνα;...

Τασία: Αυτή τη στιγμή θα μου έλεγε το ναι ή το όχι. Εγώ δεν την εστένεψα καθόλου. Της είπα μόνο την ιδέα μου, καθαρά, και την άφησα στη διάθεσή της. Μου φαίνεται όμως πως θα πει το ναι.

Το ξέρω... το βλέπω. Ο νους της τώρα της λέει πως έτσι πρέπει να κάμει. Δε μένει παρά να της το πει κι η καρδιά.

Μανόλης: (Αφήνει το καπέλο του στο τραπέζι και πλησιάζει σιγά σιγά τη μητέρα του.) Το ευκολότερο λοιπόν!...

Απάντηση

Τα πρώτα αποσιωπητικά, στο «Καλησπέρα, μάνα...», υποδηλώνουν ότι ο Μανόλης φοβάται ότι η μητέρα του θα αρνηθεί να πουλήσει τη συνταγή, αλλά ταυτόχρονα ελπίζει ότι θα το κάνει, γι' αυτό διστάζει να μιλήσει γι' αυτό το θέμα. Τα επόμενα αποσιωπητικά, στο «Και η μάνα;...», υποδηλώνουν ότι ο Μανόλης δεν τολμά να ολοκληρώσει την ερώτηση «...τι απάντησε;», γιατί φοβάται πιθανότατα μια αρνητική απάντηση. Τα αποσιωπητικά «Το ξέρω... το βλέπω» εκτός από δισταγμό μπορεί να δηλώνουν και επανόρθωση· να θεώρησε δηλαδή η Τασία ότι βιάστηκε να πει «το ξέρω» και το διόρθωσε με το «βλέπω». Τα τελευταία αποσιωπητικά, στο «Το ευκολότερο λοιπόν!...», εκφράζουν την αναπερωμένη ελπίδα του Μανόλη ότι η απάντηση της μητέρας του θα είναι καταφατική. Ο Μανόλης πιθανότατα σκέφτηκε ότι η μάνα λειτουργεί κατά κανόνα συναισθηματικά σε σχέση με τα παιδιά της και θεωρεί προτεραιότητα την εξυπηρέτηση και την ευτυχία τους. Επομένως η απάντηση θα είναι καταφατική.

ΘΕΜΑ 4 (Μονάδες 15)

Το τέταρτο θέμα αφορά το λογοτεχνικό κείμενο και με αυτό ζητείται από τους/τις μαθητές/-τριες να:

- Σχολιάσουν ερμηνευτικά το κείμενο.
- Παρουσιάσουν την πρόσληψη/ανταπόκρισή τους σε αυτό.
- Προβούν σε στοχαστικές επισημάνσεις (αποδοχή ή απόρριψη) που αφορούν χαρακτήρες του κειμένου, θέσεις, στάσεις, ιδέες, αξίες, κοινωνικά περιβάλλοντα.

Ενδεικτικές εκφωνήσεις

- Να σχολιάσεις τη στάση της ποιητικής φωνής (Κείμενο 2) απέναντι στο παρελθόν και το μέλλον, εστιάζοντας στο περιεχόμενο των τεσσάρων τελευταίων στίχων του ποιήματος. (100-150 λέξεις)
- Να ερμηνεύσεις με σχετικές ενδείξεις στο Κείμενο 2 τη στάση που εκφράζει το ποιητικό υποκείμενο απέναντι... Ποια είναι η προσωπική σου τοποθέτηση στο θέμα; Να αναπτύξεις σε 100-150 λέξεις την απάντησή σου.
- Να ερμηνεύσεις τον τελευταίο στίχο με βάση το νόημα του Κειμένου 2 και να εκφράσεις την προσωπική σου τοποθέτηση στη στάση ζωής που επιλέγει το ποιητικό υποκείμενο. Η απάντησή σου να εκτείνεται σε 100-150 λέξεις.
- Να ερμηνεύσεις με στοιχεία του Κειμένου 2 την εσωτερική διάθεση του αφηγητή και να εκφράσεις τη συμφωνία ή τη διαφωνία σου με τη στάση του αυτή. Να αναπτύξεις την απάντησή σου σε 100-150 λέξεις.
- Να ερμηνεύσεις με στοιχεία του Κειμένου 2 τα συναισθήματα που κυριεύουν το ποιητικό υποκείμενο (μονάδες 10) και να εκφράσεις τη συμφωνία ή τη διαφωνία σου με τις συμβουλές που δίνει στον αναγνώστη (μονάδες 5). Να αναπτύξεις την ερμηνεία σου σε 100-150 λέξεις.
- Να ερμηνεύσεις σε 100-150 λέξεις τη συναισθηματική κατάσταση της πρωταγωνίστριας της αφήγησης αξιοποιώντας στοιχεία που δίνονται στο Κείμενο 2.
- Στο Κείμενο 2 παρουσιάζεται η συναισθηματική κατάσταση του ποιητικού υποκειμένου μέσα από μια αντιπαράθεσή του με... Να την ερμηνεύσεις και να εκφράσεις τις σκέψεις και τα συναισθήματα που σου δημιουργούνται από την ανάγνωση. (120-150 λέξεις)
- Ποιος είναι ο τρόπος με τον οποίο το ποιητικό υποκείμενο προσεγγίζει το... στο Κείμενο 2; (μονάδες 10) Ποια συναισθήματα ή σκέψεις σου προκάλεσε η ποιητική ανάγνωση και γιατί; (μονάδες 5)
- Να ερμηνεύσεις με αναφορές στο Κείμενο 2 τη στάση που τηρεί απέναντι... το κύριο πρόσωπο της αφήγησης σε 100-150 λέξεις.
- Στο Κείμενο 2 παρουσιάζεται ένα συλλογικό ποιητικό υποκείμενο (εμείς). Να ερμηνεύσεις με σχετικές κειμενικές αναφορές την κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Ποια στάση υιοθετείς εσύ σε παρόμοιες περιπτώσεις; Να αναπτύξεις την απάντησή σου σε 120-150 λέξεις.
- Να ερμηνεύσεις με αναφορές στο Κείμενο 2 τη στάση του... απέναντι... (μονάδες 10) και να

- εκφράσεις την προσωπική σου τοποθέτηση στη συμπεριφορά του, όπως αυτή αποτυπώνεται στην αφήγηση (μονάδες 5). Η απάντησή σου να εκτείνεται σε 100-150 λέξεις.
- Να ερμηνεύσεις τη στάση..., με στοιχεία του Κειμένου 2, και να εκφράσεις τη συμφωνία ή τη διαφωνία σου με το περιεχόμενο του τελευταίου στίχου του ποιήματος. Να αναπτύξεις την απάντησή σου σε 100-150 λέξεις.
 - Πώς ερμηνεύεις τη συμβουλή που το ποιητικό υποκείμενο απευθύνει στους αναγνώστες του Κειμένου 2; (μονάδες 10) Πώς εσύ συμπεριφέρεσαι σε ανάλογες περιπτώσεις; (μονάδες 5) Η απάντησή σου να εκτείνεται σε 120-150 λέξεις.
 - Ποιον τρόπο ζωής επιλέγει το ποιητικό υποκείμενο στο Κείμενο 2 και γιατί; Εσένα θα σε ικανοποιούσε αυτός ο τρόπος ζωής ή όχι; Να τεκμηριώσεις την απάντησή σου με στοιχεία του Κειμένου 2 σε 100-150 λέξεις.
 - Να εντοπίσεις με αναφορές στο Κείμενο 2 το θέμα του ποιήματος (μονάδες 5) και να εκφράσεις τη συμφωνία ή τη διαφωνία σου στην προτροπή του ποιητή (μονάδες 10). Να οργανώσεις την ερμηνεία σου σε 120-150 λέξεις.
 - Να χαρακτηρίσεις με στοιχεία του Κειμένου 2 τα δύο πρόσωπα που πρωταγωνιστούν στη σκηνική ενότητα (μονάδες 10) και να εκφράσεις τη συναισθηματική αντίδραση που σου προκάλεσε η ανάγνωση (μονάδες 5). Να οργανώσεις την ερμηνεία σου σε 120-150 λέξεις.
 - Ποια θέση προβάλλεται, στο Κείμενο 2, για...; Να αιτιολογήσεις την απάντησή σου με στοιχεία από το κείμενο και να γράψεις και την προσωπική σου άποψη σχετικά. Να αναπτύξεις την απάντησή σου σε 100-150 λέξεις.
 - Σε 100-150 λέξεις να αναπτύξεις τον προβληματισμό που προκύπτει από τους στίχους του ποιήματος (Κείμενο 2). Σε βρίσκει σύμφωνο/-η;
 - Στο Κείμενο 2 να ερμηνεύσεις την αιτία που προκάλεσε... Ποια είναι η προσωπική σου τοποθέτηση στο γεγονός για το οποίο γίνεται λόγος στο κείμενο; Να αναπτύξεις την ερμηνεία σου σε 100-150 λέξεις.
 - Να ερμηνεύσεις τη στάση τού... στο Κείμενο 2. Εξακολουθεί, κατά τη γνώμη σου, να είναι επίκαιρος στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα ο «προβληματισμός» που θέτει το Κείμενο 2; Να απαντήσεις με ένα κείμενο 100-150 λέξεων.
 - Να ερμηνεύσεις σε ένα κείμενο 100-150 λέξεων την απόφαση... (Κείμενο 2). Πώς κρίνεις την τελική επιλογή... με βάση τις σημερινές κοινωνικές αντιλήψεις;

Θεωρία και παραδείγματα για την απάντησή του

ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Με αυτό το θέμα ο/η εξεταζόμενος/-η καλείται να παραγάγει ένα κείμενο 100-150 λέξεων στο οποίο να εκφράζει την κρίση του/της για τις ιδέες, αξίες, στάσεις, συμπεριφορές που αναδεικνύονται στο κείμενο με βάση είτε τα κειμενικά συμφραζόμενα είτε τα ιστορικά και τα ιδεολογικά συμφραζόμενα της εποχής παραγωγής του έργου (εφόσον δίνονται πληροφορίες στο εισαγωγικό σημείωμα). Καλείται, επίσης, να εντάσσει τον προβληματισμό του κειμένου στη σύγχρονη πραγματικότητα και να συσχετίζει απόψεις που αναδεικνύονται στο κείμενο με προσωπικές εμπειρίες, βιώματα, συναισθήματα. Ο μαθητής πρέπει να τεκμηριώνει την άποψή του.

ΧΩΡΟΣ, ΧΡΟΝΟΣ, ΠΡΟΣΩΠΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ/ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΡΑΣΗΣ

Ο χώρος

Ο χώρος σε ένα λογοτεχνικό κείμενο αναγνωρίζεται από τους προσδιορισμούς του τόπου που υπάρχουν στην αφήγηση. Απλοί προσδιορισμοί του τόπου, π.χ. *εδώ, εκεί*, ονόματα χωριών, πόλεων, χωρών ή περιοχών ή αναφορές σε ανώνυμους ή απροσδιόριστους τόπους. Έχει σημασία, επίσης, αν ο χώρος είναι κλειστός ή ανοικτός, γνωστός ή άγνωστος, φιλικός ή εχθρικός προς τα πρόσωπα.

Ο χρόνος

Ο χρόνος μπορεί να ορίζεται γενικά ως το παρόν, το παρελθόν ή το μέλλον ή να ορίζεται ημερολογιακά, π.χ. *τον Δεκέμβρη του 2003*, ή ως εποχή του έτους, π.χ. *την άνοιξη*, ως μέρος του 24ώρου, π.χ. *τα χαράματα*, ή να υπάρχουν χρονικοί δείκτες πριν ή μετά τους οποίους συμβαίνουν τα γεγονότα, π.χ. *μετά τον πόλεμο*. Συνήθως ο χρόνος της ιστορίας καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά των προσώπων.

Τα πρόσωπα

Πρόσωπα ενός λογοτεχνικού κειμένου είναι όλα όσα αναφέρονται στο κείμενο. Άλλα από αυτά είναι δρώντα, δηλαδή έχουν ενεργό συμμετοχή στα γεγονότα, και άλλα είναι βουβά και δε δρουν, απλώς αναφέρονται. Πρωταγωνιστικά είναι τα πρόσωπα για τα οποία γίνεται ο περισσότερος λόγος στο κείμενο, που συμμετέχουν στις περισσότερες σκηνές και μιλάνε περισσότερο.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Σε κάποια κείμενα τα πρόσωπα παραμένουν ανώνυμα, ενώ ο χώρος και ο χρόνος παραμένουν ασαφή και απροσδιόριστα. Η αοριστία αυτή εξυπηρετεί τη γενίκευση. Ό,τι συμβαίνει δηλαδή στην αφήγηση μπορεί να αφορά κάθε χρόνο, κάθε τόπο και κάθε πρόσωπο. Έτσι, πρόσωπα και γεγονότα αποκτούν διαχρονικό χαρακτήρα και μετατρέπονται σε σύμβολα· για παράδειγμα: *Λοιμός* του Αντρέα Φραγκιά, *Το ποτάμι* του Αντώνη Σαμαράκη.

Το κοινωνικό/ιστορικό πλαίσιο δράσης

Τα πρόσωπα δρουν και τα γεγονότα συμβαίνουν, σύμφωνα με τη μυθοπλασία του έργου, σε κάποια ιστορική εποχή ή σε κάποιο κοινωνικό περιβάλλον που έχει ορισμένη δομή, ορισμένες αξίες, αρχές και προβλήματα. Το περιβάλλον αυτό απαιτεί καθορισμένους τρόπους συμπεριφοράς τους οποίους τα πρόσωπα μπορεί να αποδέχονται ή να αψηφούν, π.χ. πόλεμος, ανδροκρατούμενη κοινωνία, φυλετικές διακρίσεις, κατωτερότητα της γυναίκας, πολιτική και οικονομική κρίση κ.ά. Η εποχή και το κοινωνικό περιβάλλον καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά των ηρώων και την εξέλιξη της υπόθεσης.

Παράδειγμα

Ερώτηση

Στο παρακάτω απόσπασμα να βρεις:

- τον χώρο
- τον χρόνο
- τα πρόσωπα και
- το ιστορικό/κοινωνικό πλαίσιο δράσης των προσώπων.

[...] Τούρκους δεν είχαμε στο χωριό – κι ας ήτανε τα τούρκικα η γλώσσα που μιλούσαμε. Άσθη-στη καντήλα έκαιγε στην καρδιά η αγάπη για την πατρίδα μας την Ελλάδα. Οι Τούρκοι απ’ τα γύρω χωριά, το Κιρετσλί, το Χαβουτσλί, το Μπαλτατζίκ, μας τιμούσανε και μας θαυμάζανε. Έκοβε, λέει, το μυαλό μας κι ήμασταν εργατικοί. Και μεις, είν’ αλήθεια, ποτέ δεν τους δίνανε αφορμή να αλλάξουνε γνώμη. Με τον καλό λόγο στεκόμαστε και με το μπαζίς. Μέρα δεν περνούσε που να μην κατεβούνε στην αγορά μας Τούρκοι χωριάτες. Φέρνανε ξύλα, κάρβουνα, πουλερικά, καϊμάκια, αυγά, τυριά, όλα τα μπερεκέτια της Ανατολής. Τα πουλούσανε στο παζάρι κι αγοράζαν ύστερα από τα μαγαζιά μας ό,τι είχαν ανάγκη. Το βράδυ ξαναγυρίζανε στα χωριά τους. Μερικοί μέναν μουσαφिरαίοι σε φιλικά σπίτια. Τρώγανε ψωμί μαζί μας και κοιμόντανε στα στρώματά μας. Το ίδιο κάναν κι οι δικοί μας όταν πήγαιναν κατά τα τουρκοχώρια για ν’ αγοράσουνε βόδια, άλογα ή μαζεμένο το γάλα της χρονιάς. Όταν ανταμώναμε ξεμοναχιασμένοι στα βουνά, χαιρετιόμαστε με τεμενάδες, καλημερίσματα και καλησπερίσματα.

(Διδώ Σωτηρίου, *Ματωμένα χώματα*)

Απάντηση

- Ο **χώρος** στο απόσπασμα είναι η Μικρά Ασία («Κιρετσλί», «Χαβουτσλί», «Μπαλτατζίκ»), ένα ανώνυμο χωριό («στο χωριό») όπου κατοικούν μόνο Έλληνες («Τούρκους δεν είχαμε»).
- Ο **χρόνος** είναι η εποχή πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922), όταν Έλληνες και Τούρκοι συνυπήρχαν ειρηνικά.
- Τα **πρόσωπα** είναι Έλληνες, κάτοικοι του ανώνυμου χωριού, και Τούρκοι, κάτοικοι των γύρω χωριών.
- Το **ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο** είναι η εποχή πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922), όταν Έλληνες και Τούρκοι, ενώ είχαν συνείδηση της διαφορετικής τους καταγωγής, συνυπήρχαν ειρηνικά, συνεργάζονταν οικονομικά και διατηρούσαν μεταξύ τους σχέσεις φιλίας και αλληλοεκτίμησης.

ΜΥΘΟΣ, ΘΕΜΑ, ΣΤΟΧΟΣ, ΙΔΕΕΣ/ΑΞΙΕΣ/ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Ο μύθος

Ο μύθος είναι η υπόθεση (story) του έργου, αυτά που συμβαίνουν στο έργο, και είναι προϊόν μυθοπλασίας. Ο συγγραφέας μετατρέπει με την τέχνη του τα γεγονότα που τον εμπνέουν, πραγματικά και μη, σε πλαστή πραγματικότητα.

Το θέμα

Ενώ ο μύθος είναι το υλικό μιας αφήγησης, το θέμα ή τα βασικά θέματα είναι κάτι γενικότερο που απορρέει από τον μύθο, την εστίαση του αφηγητή, τα σχόλια, τη συμπεριφορά των προσώπων. Το θέμα είναι η αφηρημένη κεντρική ιδέα του λογοτεχνήματος. Για παράδειγμα, στην *Οδύσσεια* μύθος είναι οι περιπέτειες του Οδυσσέα μέχρι να φτάσει στην πατρίδα του· θέμα είναι ο νόστος (επιστροφή στην πατρίδα).

Ιδιαίτερα σε συμβολιστικά και μοντερνιστικά λογοτεχνήματα το θέμα συχνά δεν είναι εμφανές, αλλά προκύπτει από τα ερωτήματα που δημιουργούνται στον αναγνώστη κατά την ανάγνωση του κειμένου. Τα ερωτήματα αυτά δεν είναι μερικά και διευκρινιστικά, αλλά σχετίζονται με τον προβληματισμό που θέλει να δημιουργήσει ο λογοτέχνης. Για παράδειγμα, στο ποίημα του Καβάφη *Περιμένοντας τους βαρβάρους* ένα ερώτημα μπορεί να είναι «ποιοι είναι οι βάρβαροι;» και ένα άλλο «γιατί τους περιμένουν με τόσο προσμονή;». Τα ερωτήματα αυτά σχετίζονται με την πολυσημία του έργου και με την αναγνωστική ικανότητα κάθε αναγνώστη, την ερμηνεία δηλαδή που δίνει ο καθένας στο κείμενο. Βάρβαροι μπορεί να είναι οι κάθε είδους σωτήρες, και η προσμονή του πλήθους να οφείλεται στην ελπίδα απαλλαγής από τα αδιέξοδα, αλλά μπορεί να δοθούν και άλλες απαντήσεις.

Επειδή, λοιπόν, τα ερωτήματα που δημιουργούνται στον κάθε αναγνώστη προκαλούνται από αυτό που ο καθένας θεωρεί ότι είναι το πιο κρίσιμο θέμα συζήτησης και επομένως ορίζουν και το θέμα του κειμένου, τα θέματα είναι ρευστά και ποικίλλουν.

Μπορεί, όμως, σε ένα έργο να αναπτύσσονται περισσότερα θέματα. Τα βασικά θέματα που συναντούμε σε ένα έργο στρέφονται γύρω από τον άνθρωπο και τα προβλήματά του. Συνηθισμένα θέματα είναι η ζωή, ο θάνατος, οι ανθρώπινες σχέσεις, ο πόλεμος, η ξενιτιά, η φτώχεια, η φύση, η ελευθερία, το δίκαιο, η αγάπη, η ειρήνη κ.ά.

Ο στόχος

Όταν ο λογοτέχνης γράφει ένα έργο, προβάλλει μια κατάσταση, μια συμπεριφορά ή ένα πρόβλημα και τηρεί μια στάση απέναντι σ' αυτά. Μπορεί να καταγγέλλει το άδικο, να υπερασπίζεται τον άνθρωπο, να διεισδύει στις ανθρώπινες σχέσεις, να μιλά για τον ανθρώπινο πόνο και τον ανθρώπινο αγώνα κ.ά. Η στάση του αυτή ευαισθητοποιεί και προβληματίζει τον αναγνώστη και τον οδηγεί σε ηθικά συμπεράσματα που εμπλουτίζουν την εμπειρία του. Ο λογοτέχνης, ωστόσο, δε διολισθαίνει σε στείρο διδακτισμό, γι' αυτό και ο στόχος του δεν είναι πάντα εμφανής. Τον συμπεραίνουμε από το θέμα, την εστίαση, την έκβαση των πραγμάτων και τις ιδέες που προβάλλονται.

Οι ιδέες/αξίες/προβληματισμοί

Οι ιδέες που προβάλλει ένα λογοτεχνικό έργο είναι πανανθρώπινες αξίες και ιδανικά που συγκινούν τον άνθρωπο όλες τις εποχές σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης. Κι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο έργα γραμμένα πριν από αιώνες συγκινούν ακόμα. Τέτοιες ιδέες είναι η δικαιοσύνη, η ελευθερία, η αγάπη, η ειρήνη, η φιλία, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η αλληλεγγύη, η προσφορά,

η γνώση, η οικογένεια, ο Θεός, η πατρίδα, η φύση κ.ά. Μπορεί, βέβαια, να προβάλλονται και οι αντίστοιχες τους απαξίες, όπως η αδικία, η έχθρα, η βία, η μοχθηρία, η απληστία, το πάθος για τη δύναμη κ.ά., ανάλογα με τον προβληματισμό που θέλει να δημιουργήσει ο συγγραφέας.

Παράδειγμα

Ερώτηση

Στο παρακάτω απόσπασμα να βρεις:

- α. τον χώρο**
- β. τον χρόνο**
- γ. το ιστορικό πλαίσιο του διηγήματος**
- δ. τις ιδέες που προβάλλονται στο απόσπασμα, καθώς και**
- ε. τον στόχο/πρόθεση του συγγραφέα.**

Έξω από την Κω, στην πλαγιά του βουνού, στα ερείπια του Ασκληπιείου. Βράδιαζε. Φθινόπωρο. Σαν αρχίζει να βασιλεύει στην Κω, το φθινόπωρο, γίνεται ένα κίτρινο θαύμα: ο ουρανός, η θάλασσα, η γη, τα δέντρα, τα νησιά. Ταξιδεύουν όλα μες σ' αυτή την κίτρινη αποθέωση. [...] Ο Αχμέτ, ο Τούρκος ο φύλακας του Ασκληπιείου, βιγλίζει από ψηλά ολόρθος απάνω στα ερείπια του Ναού. [...] Χρόνια τώρα πολλά, σ' όλη τη ζωή του, έκανε αυτό: περιμένει τους ανθρώπους, τους ξένους, που ταξιδεύουν ίσαμε κει να δουν τα ένδοξα ερείπια.

Μπήκε στη δουλειά τούτη, φύλακας, σχεδόν παιδί. Τώρα τα μαλλιά του κοντεύουν ν' ασπρίσουν. Ο κόσμος στο μεταξύ σείστηκε από σεισμόν μέγα, γίνηκαν δυο πόλεμοι οικουμενικοί, το αίμα χύθηκε ποτάμι, γέμισε τη θάλασσα, τη γη. Οι Τούρκοι που εξουσίαζαν πρώτα το νησί φύγανε, ήρθαν οι Ιταλοί. Οι Ιταλοί φύγαν, ήρθαν οι Γερμανοί. Οι Γερμανοί φύγαν, ήρθαν οι Έλληνες. Αυτός, ο Αχμέτ, τίποτα. Εκεί. Περιμένει. Το πρόσωπό του είναι όλο καλοσύνη. Χαμογελά και περιμένει. Φυλάει τα ερείπια και περιμένει. Τα ερείπια είναι των Ελλήνων, κι ο Αχμέτ είναι Τούρκος. Ας είναι. Δέθηκε μαζί τους, σα να 'ναι λείψανα των πατέρων του.

(Ηλίας Βενέζης, *Νύχτα του Ασκληπιείου*)

Απάντηση

- α. Ο τόπος/χώρος** είναι: «Έξω από την Κω, στην πλαγιά του βουνού, στα ερείπια του Ασκληπιείου».
- β. Ο χρόνος** είναι όταν βραδιάζει («Βράδιαζε»), την ώρα που δύει ο ήλιος («Σαν αρχίζει να βασιλεύει»), το «φθινόπωρο». Χρόνος, επίσης, είναι το παρόν: «βιγλίζει», «Τώρα τα μαλλιά του κοντεύουν ν' ασπρίσουν». Αλλά και το παρελθόν: «Μπήκε».
- γ. Η ιστορία** αρχίζει πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και φθάνει μέχρι και μετά την απελευθέρωση των Δωδεκανήσων το 1948. Στο κείμενο υπάρχουν αναφορές στην Τουρκοκρατία, την Ιταλοκρατία, τη γερμανική κατοχή και την απελευθέρωση των Δωδεκανήσων («Οι Τούρκοι που εξουσίαζαν πρώτα το νησί φύγανε ... ήρθαν οι Έλληνες»).
- δ. Οι ιδέες** που προβάλλονται στο απόσπασμα είναι: η ειρηνική συνύπαρξη των λαών, το δέσιμο του ανθρώπου με τη γενέθλια γη, η ανθρωπινή καλοσύνη, ο σεβασμός στον άνθρωπο

ανεξαρτήτως προέλευσης και εθνικότητας, ο σεβασμός στον πανανθρώπινο πολιτισμό και στα μνημεία του.

- ε. Στο απόσπασμα **διαφαίνεται η πρόθεση του συγγραφέα** να υπογραμμίσει ότι οι λαοί μπορεί να συνυπάρχουν ειρηνικά ακόμη και όταν η επίσημη πολιτική των κρατών και η διπλωματία δεν υπηρετούν αυτόν τον στόχο.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ / ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Όταν χαρακτηρίζουμε τα πρόσωπα, παρουσιάζουμε τα **εξωτερικά χαρακτηριστικά** (ηλικία, φύλο, ιδιαιτερότητες στην εμφάνιση), την **οικογενειακή κατάσταση** (π.χ. *είχε πια περάσει τα σαράντα κι ήταν ακόμη ανύπαντρη*), την **κοινωνική και οικονομική κατάσταση** (π.χ. *πλούσιος λαδέμπορος*), αλλά δίνουμε **έμφαση στις εσωτερικές τους καταστάσεις** ή διεργασίες, στα κίνητρα, στους στόχους, στις επιθυμίες τους, στα πάθη τους, στις δεσμεύσεις που τους δημιουργεί το περιβάλλον, στα διλήμματα, στις αναστολές κ.ά. που βιώνουν.

Για τον σκοπό αυτό αξιοποιούμε:

- Την περιγραφή που υπάρχει γι' αυτά στο κείμενο.
- Τα σχόλια του αφηγητή ή τις κρίσεις που κάνουν γι' αυτά οι άλλοι ήρωες.
- Τις πράξεις των ηρώων, τη συμπεριφορά τους και τις σχέσεις τους με τους άλλους.
- Τον λόγο τους, όπως εκφράζονται, όταν μονολογούν ή διαλέγονται, καθώς τότε εκδηλώνουν τον εσώτερο εαυτό τους.

Παράδειγμα

Ερώτηση

Στο παρακάτω απόσπασμα να χαρακτηρίσεις τα πρόσωπα.

(Το κείμενο τοποθετείται χρονικά την εποχή του Εμφυλίου. Η Σταματία, κόρη ανώτερου δημόσιου υπαλλήλου, έχει βγει βόλτα με τη φίλη της στο Σύνταγμα.)

[...] – Λοχαγός Γκαβαλέκας Χαράλαμπος, καλησπέρα σας. Θα μπορούσα εγώ και ο συνάδελφός μου να σας συνοδεύσουμε στη βόλτα σας;

Έτσι συστήθηκε. Σε μένα απηύθυνε τον λόγο, όχι στην Ελένη. Παρότι είχα μόλις κλείσει τα δεκαεπτά, ήμουν ψηλή, ευθυτενής, ντυμένη σεμνά και προπάντων σοβαρή. Κακό λόγο για την Ελένη δε θέλω να ειπώ, μα όσο να 'ναι και κοκκινάδι στο στόμα έβαζε και το μάτι της έπαιζε.

Είναι αλήθεια πως κολακεύτηκα πολύ από τη στολή του. Δεν είχε περάσει, βλέπεις, καιρός που ο Εθνικός Στρατός είχε συντρίψει τους άλλους και η φορεσιά του Έλληνα αξιωματικού ήταν κάτι το υψηλό για εμάς τους απλούς πολίτες. Εκτός αυτού το μυαλό μου δεν πήγε σε κατίτι το απρεπές και έτσι δέχτηκα την πρότασή του.

Κουβεντιάσαμε γενικά. Για τη μονάδα που υπηρετούσαν, για το καλοκαίρι, για το σχολείο που τελείωνε.

– Μιλάς ωραία, Σταματία, είπε κάποια στιγμή εκείνος.

Ταράχτηκα από τη φιλοφρόνηση του Χαράλαμπου. Ένωσα τα μάγουλά μου να καίνε, τα χέρια μου να ιδρώνουν, μα δεν έδειξα τίποτα προς τα έξω. [...]

(Κώστας Σωτηρίου, *Σταματία*, το γένος Αργυροπούλου)

Απάντηση

Κεντρικό πρόσωπο του αποσπάσματος είναι η Σταματία. Η Σταματία είναι μια κοπέλα 17 χρόνων που τώρα τελειώνει το σχολείο. Είναι «ψηλή, ευθυτενή, ντυμένη σεμνά και προπάντων σοβαρή». Είναι αυστηρή, αξιοπρεπής και με υψηλή αυτοεκτίμηση. Μεγαλωμένη σε συντηρητική οικογένεια που υποστηρίζει την «πατριωτική» παράταξη και τον Εθνικό Στρατό την περίοδο του Εμφυλίου, έχει υιοθετήσει αυστηρές ηθικές αρχές, τρέφει ιδιαίτερη εκτίμηση για τους αξιωματικούς του ελληνικού στρατού και εντυπωσιάζεται από τη στολή τους. Στις σχέσεις της με το άλλο φύλο είναι πολύ προσεκτική και μπορεί εύκολα να ελέγχει τη συγκίνηση και τα συναισθήματά της («Ταράχτηκα ... προς τα έξω»). Η σοβαρότητα και η αξιοπρέπεία της καθρεφτίζονται στην εμφάνιση και στα λόγια της, με αποτέλεσμα να εμπνέει σεβασμό και εμπιστοσύνη στους άλλους παρά τη νεαρή της ηλικία («Σε μένα ... το μάτι της έπαιζε»).

Οι απαντήσεις σε όλα τα θέματα πρέπει να είναι:

1. Ορθές.
2. Άμεσες, ευθείες, εύστοχες, χωρίς περιστροφές και να ανταποκρίνονται ακριβώς σε ό,τι ζητείται, όπως ζητείται.
3. Πλήρεις.
4. Τεκμηριωμένες.
5. Καλά δομημένες.
6. Καλογραμμένες, ευανάγνωστες, χωρίς εκφραστικά λάθη.

Παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο απαντιούνται οι διάφοροι τύποι θεμάτων και ερωτημάτων είναι οι απαντήσεις που δίνονται στα θέματα των Κριτηρίων Αξιολόγησης που περιέχονται στο βιβλίο αυτό.